Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...фетэмнай 1921 оной ...рнин 21-һээ гарана. | № 158 (18481) | 1990 оной июлиин 10, вторник | Сэн 3 мүн.

...ветскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съезд тухай

ИНФОРМАЦИОННО МЭДЭЭСЭЛ

...оной июлиин 7-до Москвада, Кремлиин Съезд... ордон соо, Советскэ Союзай Коммунис пар... XXVIII съезд хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлһэн бай...

...менистанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи сек..., Туркмениин ССР-эй Верховно Советэй Түрүү... С. А. Ниязов үглөөнэй заседании хүтэлһэн

...ельскэ областиин Хойникско 2-дохи дунда һур... ...н директор В. Л. Юрченкова съездэ хабаадаг... урда үгэ хэлэбэ.

...ань съезд дээрэ хүдэлһэн секцинүүдэй түлөө... ...дэй мэдээсэлнүүд шагнагдаһан байгаа.

...дхэлнүүдые хэбэ гэбэл:

...ртиие шэнэдхэлгэ» гэһэн секциһээ—Москвагай ...эй Ломоносовой нэрэмжэтэ университедэй парт... секретарь И. И. Мельников;

...эл сурталай хүдэлмэри» гэһэн секциһээ—КПСС... ...-гай секретарь, «Правда» газетын ахамад ре... ...р И. Т. Фролов;

...циально-экономическа политика» гэһэн секци... ...раинын Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь Гуренко;

...ПСС-эй аграрна политика» гэһэн секциһээ Туль... ...бластиин Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз-племзаво... ...үрүүлэгшэ, СССР-эй Таряашадай холбооной ту... ...гшэ В. А. Стародубцев;

«Парти, Соведүүд, нниты-политическэ эмхинүүд ба хүдэлөөнүүд» гэһэн секциһээ—Ниитын-политическэ эмхинүүдтэй хүдэлмэриин талаар КПСС-эй ЦК-гай таһагые даагша В. А. Купцов;

«КПСС-эй национальна политика» гэһэн секциһээ—КПСС-эй ЦК-гай секретарь А. Н. Гиренко;

«КПСС-эй уласхоорондын ажал ябуулга» гэһэн секциһээ — КПСС-эй ЦК-гай Уласхоорондын таһагые даагша В. М. Фалин.

Элидхэлнүүдэй дүүрэһэнэй һүүлээр үгэ хэлэлгэ болюулха тухай шиидхэбэри съезд баталан абаба.

Саашадаа съездэ хабаадагшадай асуудалнуудта КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүд: СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков, КПСС-эй ЦК-гай секретарьнар В. А. Медведев болон А. Н. Яковлев харюусаһан байгаа.

Забһарлалгын һүүлээр М. С. Горбачевой түрүүлэлгэ доро заседани үнгэрбэ.

КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүдтэ үгтэһэн асуудалнуудта харюунуудые съезд шагнажа үргэлжэлүүлээ. КПСС-эй ЦК-гай секретарь Е. К. Лигачев, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр Э. А. Шеварднадзе съездэ хабаадагшадай урда үгэ хэлэбэ.

Зарим делегацинуудай дурадхалаар харюунуудые шагналга энээгээр түгэсхэгдэбэ.

Удаань партиин Центральна Комитедэй политическэ тоосооной талаар КПСС-эй XXVIII съездын резолюциин проект дээрэ хэгдэжэ байһан хүдэлмэри тухай редакционно комиссиин хүтэлбэрилэгшэ В. А. Ивашко съездэ элидхээд, тэрэниие уншажа үгэбэ. Һанал бодолнуудые халан абалсаһанай һүүлдэ хэлэгдэһэн ажаглалтанууд болон дурадхалнуудые хараада абан, тус документые бэлдэжэ, съездын делегадуудай үзэмжэдэ табихыень съезд редакционно комиссида даалгаһан байгаа.

* * *

1990 оной июлиин 8-да Москвада Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съезд хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлһэн байгаа. Пленарна заседаниинуудһаа гадуур тэрэ үнгэргэгдөө.

Кремлиин Съезднүүдэй ордон соо М. С. Горбачев, Н. И. Рыжков гэгшэд партиин XXVIII съездэ хабаадажа байһан хүдэлмэришэд болон колхозннгуудтай уулзаба.

Уулзалгын үедэ ороной социально-экономическа хүгжэлтын асуудалнууд, обществодо КПСС-эй һуури ба үүргэ тухай, нацинууд хоорондын харилсаанууд, ниитын гурим журамай байдал тухай һанамжануудаа һонирхолтойгоор халан абалсаһан байгаа. М. С. Горбачев Н. И. Рыжков хоёр съездэ хабаадагшадай олон тоото асуудалнуудта гүнзэгы харюунуудые үгэбэ.

Съездын даалгабариин ёһоор партиин Центральна Комитедэй политическэ тоосооной талаар резолюциин проект дээрэ редакционно комисси хүдэлмэреэ һэргээн үргэлжэлүүлнэ.

ҮНЭН ЗҮБЫЕ ТУЙЛАХА

(Партийна эхин организацинуудай секретарьнартай М. С. Горбачевой уулзалгаһаа репортаж)

КПСС-эй XXVIII съездын делегадуудай сүлөө минута олохо гээшэнь хүндэ ааб даа. Тэдэнэй ажалай үдэр айхабтар баян юм. Заседаниинуудайнгаа хоорондо министерствэнүүдтэ, элдэб эмхинүүдтэ ошоно, москвичуудтай уулзана, хөөрэлдэнэ, ниислэл хотын түүхын-революционно газарнуудаар ябажа харана. Оронойнмай партийна организацинуудай түлөөлэгшэд өөһэдынгөө коллективүүдтэй холбоо барисаагаа алданагүй, үдэр бүхэндэ шахуу гэртээ холбоо тогтоожо, ажал хэрэгүүдээрнь һонирхоно, нүхэдэйнгөө элдэб даабаринуудые дүүргэнэ. Делегадуудай сагынь хомор лэ байна.

Тиимэһээ эсэһэн хэбэртэй. Гэбэшье июлиин 6-да болохо М. С. Горбачевтой уулзалгада делегадууд үдэшынгөө бүхы хэрэгүүдые орхёод, ехэ эдэбхитэйгээр ерэһэн байна. Энээнэй шалтагаанууд, ойлгосотой гэжэ һанагдана. Уригдаһан зондо шиидхэгдээгүй олон асуудалнууд суглараа. Партийна эхин организацинуудай секретарьнартай (съездын хүдэлмэридэ хабаадалсажа байһан тэдэнэй тоо 500 юм) КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь ходо уулзадаггүй. Сэхыень хэлэхэдэ, энэ түрүүшын уулзалга юм.

Энэ уулзалгаар зон ехэ һонирхоо. 800 хүниие багтаадаг Кремлиин залнуудай нэгэн зоноор дүүрэжэ, нэмэлтэ стулнуудые табиха, эндэ ерэгшэдые президиумдэ байһан сүлөө һууринуудта уриха баатай болоо һэн. Тиимэһээ эндэ гансата тогтоһон аятай зохид эрхэ байдалда үнэн сэхэ хөөрэлдөө хэхэ арга боломжо олдоо. Тус зал соо бологжо байһан юумэндэ урдань үзэгдөөгүй шэнжэ оруулһан ушөө нэгэ шалтагаан юун байгааб гэхэдэ, Президиумдэ Михаил Сергеевичтэй хамта съездын юрын делегадууд һуужа, ЦК-гай секретарьнууд болон партиин бусад хүтэлбэрилэгшэд уригдагшадай дунда зал соо һуугаа ха юм.

Хөөрэлдөөнэй шэглэлые делегадууд өөһэдөө тодоруулһан байна. Тэдэнэй богонихон үгэнүүд мэнэ һаяхан дүүрэһэн съездын заседаниинууд дээрэхи хараа бодолые харуулхаһаа гадна, тэрээн дээрэ хэлэгдэһэн һанамжануудые болон үгтэһэн сэгнэлтэнүүдые өөһэдынгөө бодолнуудаар, ажаглалтануудаар улам баяжуулһан байха юм. Мүнөө сагай тон шухала юумэнүүд тухай эндэ хэлэгдээ. Жэшээлхэдэ, партиие демократизацилта, КПСС-эй ээлжээтэ алхамуудай бултадаа түрүүшын ээлжээндэ шиидхэгдэхэ байһан тухай, партийна суглаан дээрэ гү, али конференци дээрэ абтаһан шиидхэбэринүүдтэ коммунистын бэеэ үгэнги байлгын хэмжээн тухай асуудалнуудаар элдэб ондоо һанамжануудай бии байһан тухай хэлэгдээ һэн. Мүн бусадшье үни гараһан асуудалнууд тухай хэлэгдээ ааб даа. Энэ ойлгосотой. Нэн түрүүн партиин хуби заяан коммунистнуудай һанаае зобооно. КПСС-тэ ажал хэрэгүүдынь саашадаа хайшаагаар ябаха гээшэб, тэрэниие бодото дээрэнь шэнэдхэлгэ ямар замуудаар дабшаха гээшэб гэһэн ажабайдалаар табигдаһан асуудалнуудта харюунуудые олохо гэжэ һэдээгүй зон үгы шахуу байгаа.

Иимэ орой болоһон хойно энэ зал соо юундэ иимэ олон зон сугларааб гэжэ ойлгуулхадаа, Москвагай «Союз» гэжэ эрдэмэй-үйлэдбэриин нэгэдэлэй парткомой секретарь А. Ф. Миронюк иигэжэ хэлээ:

— Съездын олонхи делегадууд өөһэдыгөө баримталха хараа шугамые үшөөл хүсэд тодоруулаагүй байна. Тиимэһээ тэдэнэр Михаил Сергеевич Горбачев ямар шиидхэбэринүүдые дурадханаб гэжэ анхаралтайгаар адаглана, тэрээндэ этигэнэ, тэрэнэй һанамжануудтай өөһэдынгөө һанамжануудые сасуулан шалгана.

Энэ үгэ хэлэгшын Генеральна секретарьта хэлэһэн гүйлтань хүлеэгдээгүй байба: ЦК-гай аппарадай хүдэлмэрилэгшэдэй бэшэ, харин эхин организацинуудай түлөөлэгшэдэй хүлеэжэ байһан шиидхэбэринүүдые съезд дээрэ баталан абаха.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

...РЯАЛХА БЭШЭ, ХАРИН ПОЛИТИКЫЕ БЭЕЛҮҮЛХЭ ХЭРЭГТЭЙ

...ин 6-да съездын деле... ба айлшад Кремлиин ...үүдэй ордондо пленар... ...еданида сугларһан бай... ...блэхэ зүйлэй түрүүшын ...алаар үгэ буляалдаан ...лөө. КПСС-эй XXVIII ...э КПСС-эй ЦК-гай по... ...скэ тоосоон ба партиин ...онууд гэһэн асуудал тэ... ...дундаһаа эгээл шухалань ...

...хэлэлгые нээхэ зуураа, ...иин Компартиин ЦК-гай ...хи секретарь П. К. Лу... ...й иигэжэ мэдүүлээ: мү... ...дэ орон дотор тохёол... байдал зандаран зон... гуримһаа демократиче... ...обществодо, энэрхы ёһо... ...оциализмда зайлашагүй ...н оролгын үрэ дүн бо... Тиимэһээ мүнөөдэр би... ...ушардаг бүхы бэрхэ... ...үүдтэ М. С. Горбачевые ...энэй хараа шугамые зэ... ...гээшэ буруу.

...итическэ тогтонижонги ...эрхэ байдалда парти ...тайгаар хүдэлхэ, арад ... нэгэдүүлхэ аргатай ...байха ёһотой гэжэ тэрэ ...но. Политическэ элдэб ...нүүдэй түлөөлэгшэдтэй ...ойлголсохо, хэрбээ залан ...энжэтэй бэшэ һаань, эл... ...рсалдаануудые болюулха ...эй. Съездын һүүлээр Центральна Комитет бү... ...ртинууд болон хүдэлөө... ...й бүхэсоюзна уулзалга ...хэхэ үүсхэл гаргаг лэ делегат дурадхаа. Иимэ ...гын һүүлдэ эрхэтэдэй ...һэн тухай хамтын декла... баталан абажа болохо ...

...ленскын уран зохёолшо... ...хиин делегат Е. В. Мак... Россин хүдөө нютагуу... ...бэрхэшээлнүүд тухай һа... болонгёор хэлэбэ.

...өөгэй партийна органи... ...уудта туһалха программа ...тайгаар абаха хэрэгтэй тэрэ шэнэ Политбюродо ...хаба. Юуб гэбэл, энэ... ...хүн зонгүй үлэһэн Рос... ...үдөө нютагуудта арад ...е хүтэлбэрилэн шэглүүл... ...гатай хүсэн болоно.

...усствада ба литературада ...н зүб ябадал, арадай үн... ...нангин шухаг зүйлнүү... ...һэргээжэ эхилхые үгэ хэ... ...дурадхаба.

...эти өөрынгөө нэрэ хүндые ...р алдана гэжэ делегат Гайворонский мэдүүлээ. ...эй нэрэ хүндэ үсэгэлдэ... ...нажа эхилээ бэшэ гэжэ ...цкэ областиин электро... ...ршан ажаглаба. Өөры... ...эмэлхэ ябадал гэмээ мэ... ...н ябадал бэшэ. Урагшаа ...ажал, хүшэр хүндэ бай... ...а гаража болоно.

...албэрилэгшэд нютагуудта... ...рэг байдалые заримдаа ...р сэгнэдэггүй гэжэ деле... тоолоно. Доодо шатын ...уудһаа олон коммунист... ...е хүтэлбэрилхы зургаа... ...а хабаадуулха хэрэгтэй. ...алһан нормоор бэшэ, ха... демократическа сэхэ һун... үнгэргэжэ, коммунист... ...е һунгагдадаг зургаа... ...а оруулха хүдэлмэри саг ...жэ ябуулха хэрэгтэй. Тии... партнйна олониитын за... ...олохо бшуу. Хүнүүдэй хү... оролдолгонуудые парти ...эно гэжэ ойлгоо һаа, оло...

ниитэ тэрэнэй хойноһоо дабшахал.

Республикада тохёолдоһон байдал тухай Латвиин Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **А. П. Рубикс** хэлэбэ. Республика дотороо хоригдохо гэжэ байһан оппозиционно партиин түлөөлэгшэдэй эрхэ уялгатайгаар манай делегаци съездэ ерээ юм гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглэбэ. Хубилган шэнэдхэлгын хараа шугамай хазагайруулагдаһан дээрэһээ иимэ байдалда хүрэжэ ерээбди. Компартиин ЦК-гай урданайнь хүтэлбэрилэгшэдэй сагүргэлжэ буулта хэхэ ябадал, Прибалтикын республикануудаар ябаһан КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүд А. Н. Яковлевай болон В. А. Медведевэй бодото хэрэг байдалые бодотоор харуулаагүй элидхэлнүүд, Латвидахи үйлэ хэрэгүүд ба республикын Компарти тушаа КПСС-эй ЦК-гай болон Политбюрогой үндэһэ баримтагүйгөөр хүлеэһэн хараа шугам хадаа 1922 оной конституциин ёһоор, совет байгуулалтые ондоо буржуазна гуримуудаар байн байн һэлгэхэдэнь социализмда харша хүсэнүүдтэ туһа боложо үгэһэн байна. ЦК-гай политическэ элидхэл соо Прибалтикын республикануудай Компартинуудтахи хэрэгүүдтэ политическэ залан сэхэ сэгнэлтэ үгтөөгүй, энэ региондо социализмын түлөө манай ябуулдаг тэмсэлые дэмжэжэ байһаниинь мэдэрэгдээгүй. Энэнь халагламаар.

Национальна асуудалые шиидхэхэ программа Россида хэрэгтэй болоод байна,— гэжэ Абаканай багшанарай институдэй (Хакасай автоном нто область) кафедрые даагша М. Т. Кабелькова мэдүүлээ. Тэрэнэй һанамжын ёһоор, национально-гүрэнэй байгуулалтын асуудал эгээл орёо асуудал болоно. Тус асуудал һайса хаража үзэгдөөгүй. Энэ хэрэгтэ партийна организацинууд шиидхэхы үүргэ дүүргэхэ зэргэгэй гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэбэ. Имагтал тэдэнэр национальна һэргээлгын асуудалнууд дээрэ горитойгоор хүдэлхэ зэргэтэй.

Марксистска ба демократическа платформонуудай хараа шугам баримталдаг, Ленинградай үүсхэл гаргалгын съездын түлөөлэгшэдтэ үгэ үгэхэ тухай делегацинуудай түлөөлэгшэдэй совет дээрэ хэлсэгдээ һэн гэжэ һануулһан бэшэг тухай түрүүлэгшээр һууршаа мэдээсэбэ. Энэ хэлсээн хэзээ дүүргэгдэхэ гээшэб гэһэн асуудал бэшэг соо табигдаһан байгаа. Энэ асуудал тушаа дуугаа үгэжэ, диилэнхи олонхиин дуугаар элдэб платформонуудай түлөөлэгшэдтэ үгэ үгэхэ шиидхэбэри абтаа.

Хэрбээ манай орон соохи байдалай М. С. Горбачевой политическэ тоосоон соо харуулагдаһанһаа ондоо байгаа гээшэ һаань, ендэр дээрэһээ сухалтайгаар хэлэгдэһэн үгэнүүдые дэмжэхэ һэм гэжэ **Д. Н. Кугультинов** мэдүүлбэ. Мүнөөдэр ороной хүтэлбэрилэгшэдые гэмнэхэ гээшэ үбшэнтэндэ диагноз табиһан врачые гэмнэһэн ябадал болоно. Хубилган шэнэдхэлгэ гээшэмнай обществын үбшэндэ зүб диагноз табиһан врач болоно.

Хүнүүдэй этигэл найдалда хүртэхөөр парти хүдэлхэ ёһотой гэжэ уран зохёолшо мэдүүлбэ. Партида этигэхээ болиһон тухайгаа олон хүнүүд хэлэнэ. Урмаа хухарһан ушарнуудшье бии ааб даа. Теэд манда арга боломжошье бии. Коммунис нангин зорилгонууд олон мянган жэлнүүдтэ оршон байгаа, хэзээдэшье оршон байха.

Парти ямар байхаб, обществые нэгэдүүлһэн политическэ эдэбхитэй хүсэн болохо гү, али марксистско-ленинскэ хараа шугамһаа хадууржа, парламентска түхэлэй парти, ондоогоор хэлэхэдэ, үгэ буляалдаанай клуб болохо гү гэжэ ойлгожо абаха шухала гэжэ Киргизэй Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, республикын Верховно Советэй Түрүүлэгшэ А. М. Масалиев тоолоно. Демократида үндэһэлдэг хүсэтэй коммунис эмхи байгуулагдаха зэргэтэй гэжэ Киргизэй делегадууд тоолоно. Тэрэниие эрид шууд хубилгаха стратегическэ хараа шугамые дэмжэхэ зуураа, дурараа можо бүлэг болон хубаарха ябадалые, КПСС-эй эмхидхэлэй үндэһэ һуурии ондоо болгохо ябадалые тэдэ буруушаана гэжэ тэрэ мэдүүлээ.

Олон партинуудай зэргэ оршон байха тухай хэлэхэ зуураа, демократизм гээшэ политическэ партинуудай тоогоор бэшэ, харин обществын зорилгонуудые, олон үндэһэ яһатанай арадай аша туһые хэр гүнзэгыгөөр ойлголгоор тодорхойлогдодог гэжэ үгэ хэлэгшэ зааба. Олон парти байгуулха замаар хэгдэһэн түрүүшын алхамуудай эсэстэ социальна, үндэһэ яһанай, шажанай шэнжэнүүдээр общество һалгаардажа эхилээ.

Хүнүүд шадалаа баратараа хүдэлнэ. Фермэнүүдтэ шухала техникэ ба оньһожоруулгын зүйлнүүд үгы. Ехэ ажал бар хүсөөр хэгдэнэ. Социально-солой болон һуудал байдалай, гэр байра ба харгы барилгын асуудалнууд хангалтагүйгөөр шиидхэгдэнэ. Тиигэжэ залуушуул хүдөө нютагуудһаа гаража ошоно, гээд Алтайн «Боровой» совхозой арендын гуримаар хүдэлдэг тугалшан **Л. Д. Заковряшина** һанамжална.

Хэрбээ жэл — хоёр жэл соо тохёолдоһон байдалые эрид хубилгажа шадаагүй һаамнай, мяханшье, һүншье, хилээмэншье байхаа болихо гэжэ тэрэ уйдхартайгаар хэлэбэ.

Партиие шэнэдхэжэ, обществые ба гүрэниие шэнэдхэхэ гээшэ коммунистнуудай мүнөөдэрэй зорилго болохо ёһотой гэжэ Таджикистанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ **К. Махкамов** тоолоно.

Республикын хүтэлбэрилэгшэ нацинууд хоорондын ба регионууд хоорондын харилсаануудай асуудалнууд дээрэ тогтожо хэлээ. Тэрэниие гуримшуулаагүй һаа, социальна ба политическэ тогтонижонги байдал туйлажа болохогүй. Шэнэ союзна хэлсээ зохёолгые түргэдхэхэ хэрэгтэй гэжэ тэрэ хэлэбэ. Коммунистын образые дайсанай образ шэнгеэр олониитын һанаанда нэбтэрүүлхые политическэ тодорхой зарим хүсэнүүд оролдоно гэжэ ендэр дээрэһээ һанаа зобонгёор хэлэгдээ. Сталинһаа эхилһэн аад, Ленинда хүрөөбди гэжэ үгэ хэлэгшэ бодолоо тайлбарилаа. КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь энэ кампаниин гол анхаралда байна гэжэ һанаа зобонгёор тэрэ хэлээ.

Хэнииешьеб дайсамнай гэжэ тоолохо зэбүүтэй заншалаа юундэ орхиногүйбибди? Манай алдуу эндүүнүүд ба урагшагүйдэлгэнүүдэй шалтагаануудта ондоол хүнүүд зэмэтэй гэжэ олон удаан жэлнүүдтэ тооложо һураабди гэжэ актёр **М. А. Ульянов** баһал мэдүүлээ.

Манай түргөөр хубилжэ байһан общество дотор ёһотой хүтэлбэрилэгшэдэй дуталдадаг байһан тухай Евг. Вахтанговай нэрэмжэтэ академическэ театрай уран һайханай хүтэлбэрилэгшэ һанаата болонгёор хэлэбэ. Артистын һанамжын ёһоор, соёл болбосорол абарха хэрэгтэй, юуб гэбэл, энэмнай тэнэг, харанхы мунхаг ба зэрлиг муухай ябадалтай тэмсэхэ арга бшуу.

Ороной нүүрһэнэй промышленностиин хүдэлмэришэдтэ хандаһан съездын делегадуудай-түмэр замшад болон металлургнуудай Хандалга заседани дээрэ соносхогдобо. Энэ Хандалга дотор июлиин 11-дэ шахтёрнуудай бүхэсоюзна политическэ һэргылхы буһалгаа үнгэргэхэ һэдэлгэтэй байһанаар һанаагаа зобожо байһан ушар элирхэйлэгдэнэ. Металлургнуудай ажал хүнгэн бэшэ. Гэбэшье социальна хамгаалалга ба үнэн зүб байдал тээшэ таанадай эрмэлзэл бусадһаа һайнаар бидэндэ мэдээжэ ха юм. Теэд энэ уг зорилгоёо туйлаха таанадай шэлэһэн арга замтай бидэ зүбшөөжэ шадахагүй байнабди. Буһалгаамнай — бүхы муу юумэнһээ абарха гансал арга бэшэ ха юм. Ороной арадай ажахын орёо, хоорондоо холбоотой комплекс дотор ямаршье нэгэ шатыень һалгабал, энэмнай бүхы холбооё һандаргаха, тэнсүүриень алдуулха байна гэжэ металлургнуудай Хандалга дотор хэлэгдэнэ.

Съездын делегадууд эдэ хоёр Хандалгые дэмжэжэ байһанаа мэдүүлээ.

Партиие шэнэлхын тула съездын абаһан гансал эрид шууд алхамууд орон дотор хи һүжэрһэн түгшүүрилтэ байдалые усадхалгада туһа хүргэхэ гэжэ Армениин Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **В. М. Мовсисян** тоолоно. Партиин нэрэ хүндые гансал урягаар бэхижүүлжэ шадагдахагүй гэжэ тэрэ хэлээ. Бодото хэрэгүүд, тэдээндэ арадай зүгһөө үнэн сэхээр хандалга — энэмнайл ямаршье политическэ партиин сэгнэлтын хэмжээн мүн.

Армениин Компартиин хүтэлбэрилэгшэ партиин нацинууд хоорондын политикын хэдэ хэдэн талануудта ажаглалтануудые хэһэн байна. Гол түлэб тэдэнь НКАО-гой үйлэ хэрэгүүдэй хүгжэлтын ябасаар элирхэйлэн харуулагдаа. Үгэ хэлэгшэ мүн лэ республикада газарай хүдэлэлгын хойшолонгуудые усадхаха асуудалнууд дээрэ тогтоһон байна. Дэмжэлгэ ба туһаламжынь түлөө гүн гүнзэгыгөөр армян арад баяр баясхалан хүргэнэ, гэбэшье газарай хүдэлэлгын хойшолонгуудые усадхаха гүрэнэй программа гүйсэд дүүрэнээр бэелүүлэгдээгүй гэжэ съездэ мэдээсэхэ ёһотойб гэжэ тэрэ хэлэбэ. Республикада ажаһуудаг 3 миллион хахад тухай хүнүүдэй миллион шахуу хүниинь, тэрэ тоодо 260 мянган тэрьедэгшэдые оруулаасан, гурбадахи үбэлөө майхангууд болон саг зуурын гэрнүүд соо үбэлжэхэ баатай болоно.

Хүндэ хүшэр асуудалнуудай ашаатай съездээ парти хүрэжэ ерээ гээд **Б. Н. Ельцин** үгээ эхилээ. Хуушанайнгаа байдал баримталдаг хүсэнүүд хубилган шэнэдхэлгын эхин шатада бэеэ хамгаалхаар һуури эзэлһэн аад, һүүлээрнь добтолгодо ороһон байна бшуу. Энэмнай партиин бүрин түгэс засагта бодото аюул тохёолдуулһан экономическа реформын болон демократизацилгын ябуулгануудай эхилхэдэ, олондо мэдээсэлгын түрүүшын алхамуудай хэгдэжэ эхилхэдэ ушарһан байха юм. Парти дотор эдэ хүсэнүүдэй ябуулгануудые һулаа руулжа шадагдаагүй. Энээниие РСФСР-эй КП-е эмхидхэн байгуулгын съезд харуулаа гэжэ үгэ хэлэгшэ батална.

Энээнһээ гараха арга гэхэдэ, үгэ хэлэгшын һанамжаар, үндэһэн шэнэлэлгэ мүн болоно. КПСС дотор платформонуудые эмхидхэлэй талаар найруулаад, коммунист бүхэндэ политическэ талаараа өөрыгөө тодорхойлхынь тула саг үгэхэ, партиин нэрые Демократическа социализмын парти гэжэ хубилгаха хэрэгтэй. Энэ съезд дээрэ юрэнхы деклараци баталан абаха, хүтэлбэри һунгаха хэрэгтэй ха. Тэрэ хүтэлбэри шэнэ съездые бэлдэхэ байгаа бшуу. Парти гүрэнэй ямаршье уялгануудһаа сүлөөлэгдэхэ ёһотой. Армида, КГБ-дэ, гүрэнэй эмхи зургаануудта тэрэнэй организацинууд үгы болохо ёһотой. Үйлэдбэри дээрэ тэдэнэй хуби заяае ажалша коллективүүд, коммунистнууд өөһэдөө тодорхойлхо ёһотой. Партийна түлбэринүүд эгээл бага хэмжээтэй байха зэргэтэй.

Парламентска түхэлэй парти — ороной демократическа хүсэнүүдэй союзай хубинь мүн. Тиимэһээ тэрэ бодото дээрээ обществын манлай болоно шадаха, хубилган шэнэдхэлгын эрьен бусахагүйе лаб хангаха гэжэ республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ баталһан байна.

Туркменистанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ **С. А. Ниязов** партиие шэнэлхэ ба тэрэнэй зэргэнүүдые нэгэдүүлхэ хэрэгтэй байһан тухай хэлэбэ. Бидэ политическэ болбосоролтой демократиин харгы дээрэ һаял гаража байнабди, харин ажабайдалнай холо урагшаа дабшанхай. Бидэ ямаршье платформонууд дээрэ байгаа һаа, энэ ушар баримтые мэдэрэнгүй байжа шадахагүйбди гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглэбэ.

Компартиин ЦК-гай секретариин һанамжаар, демократиин түлөө тэмсэлые политическэ соёл болбосоролтой нэгэдүүлхэ, арсалдаандаа хэтэрмэ ябуулгануудһаа, бэе бэедээ зүришэлгэһөө арсаха хэрэгтэй. Эдэ бүгэдэмнай хуушанай ойлгомжоһоо эхитэй, хубилган шэнэдхэлгэдэ һаад ушаруулна, үнгэрхэдөө, тэрэниие зогсоохошье ха юм. Харин обществодо амгалан байдал, эрхэтэнэй эблэрэл, ямаршье республикада байгаа һаань, арад зоной ажабайдал һайжаруулгада шэглүүлэгдэнхэй алхамууд хэрэгтэй бшуу.

Тэрэнэй нэрэ хүндые муудхахые оролдожо, партида добтолго хэдэг хүнүүдтэ харюу Зүүн Сибириин Агууехэ Октябриин 50 жэлэй нэрэмжэтэ металлургическа комбинадай (Кемеровскэ область) генеральна директор **Б. А. Кустов** үгэһэн байна. Ленинние, ленинскэ партиие гомодхоодог хүнүүдтэй бидэ нэгэ замаар дабшажа шадахагүйбди гэжэ тэрэ мэдүүлээ. Тэрэниие хүндэлдэг бүхы хүнүүдтэй бидэ һаналаа нэгэдэдэг байхабди. Экономическа шэнжэтэй хуулиин актнууд тодорхой, тогтууритай байха ёһотой гэжэ генеральна директор хэлэбэ. Тэрэмнай хүнэй аша туһада хүдэлхэ, тэрээгээр дамжан, бүхыдөө гүрэндэ алба хэхэ ябадалда туһа хүргэхэ байна ха юм.

ВЛКСМ-эй ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **В. М. Зюкин** съездые партийно-ажахын эдэбхитэдэй суглаантай жэшэбэ. Бүхы юумэн тухай — хүдөө нютаг тухайшье, экологи тухайшье, социальна дутуу дунданууд тухайшье ехэ үбшэнтэйгөөр эндэ хэлэгдэнэ, гэбэшье эхин организацинуудай абяан тон үсөөн дуулдана, партиин хүгжэлтые юун барижа байнаб, тэрэниие шэлэлгэдэ гол шухалань юун болохо ёһотойб гэһэн асуудалнуудта харюу үгтэнэгүй.

Олон арбаад жэлэй туршада анха түрүүшынхиеэ ВЛКСМ партиин съездэ өөрын хараа бодолтойгоор ерээ гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдээсэбэ. Правительствын ямаршье даабари дүүргэхээр бэлэн байдаг, ямаршье вождьдо өөрөө үнэн сэхэ байдаг комсомол мүнөө үгы болонхой. Парти дотор бодото хүсэн түгэс гуримынь гэхэдэ, үгэ ба хэрэгэй нэгэн ниитэ байлгын гол ёһо болохо ёһотой гэжэ секретарь хэлээ. Ороноо кризисһээ гаргаха бодото программа июль-август һаранuудта зохёон табиха үүргэтэй съездын комисси байгуулха гэһэн дурадхал тэрэ оруулба. Энэ программыень ЦК-гай шэнэ бүридэлэй Пленум СССР-эй Верховно Соведэй дүрбэдэхи сессидэ табиха аргатай байгаа ха. Тиихэдээ энээндэ гансашье КПСС-эй бэшэ, харин бусад политическэ бүхы хүсэнүүдэй

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

Һунгуулиин Калашниковска 29-дэхи округто дахинаа дуугаа үгэлгые үнгэргэхэ тухай окружной һунгуулиин комиссиин МЭДЭЭСЭЛ

Окружной һунгуулиин комисси «Буряадай АССР-эй арадай депутадуудай һунгалта тухай» Буряадай АССР-эй Хуулиин 52-дохи статьятай зохилдуулан, байгша оной июлиин 7-до болоһон һунгалтын үедэ һунгагшадай эгээл олон дууе абаһан Буряадай АССР-эй арадай депутадта удаадахи хоёр кандидадтайгаар округ соогоо 1990 оной июлиин 14-дэ дахинаа дуугаа үгэлгые үнгэргэхэ тухай шиидхэбэри абаба.

1. **Очиров** Валерий Михайлович, 1943 ондо түрэһэн, КПСС-эй гэшүүн, городской медицинскэ түргэн туһаламжын больницын урологическа отделениие даагша, Улаан-Үдэдэ ажаһуугша.
2. **Ханхалаев** Евгений Казанович, 1949 ондо түрэһэн, КПСС-эй гэшүүн, «Жилгражданстрой» трестын эрхилэгшын орлогшо, Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг.

«ДУГУЙЛАН» ЭХИЛЭЭ

Монгол угсаата арадуудай хэлэн дээрэ гаража байдаг журналнуудай «дугуйлан»—конференци үсэглэдэр Улаан-Үдэдэ нээгдэбэ. Энэ конференцидэ хабаадахаяа аха дүү Монгол оронһоо, Москваһаа, Киевһээ айлшад буугаа.

Түрүүн В. И. Ленинэй хүшөөдэ сэсэгүүд табигдаба. «Уряал» ансамблиин дуушад сэнхир хүхэ хадагуудаар, сагаан эдеэгээр айлшадаа угтаһан байгаа.

Удаань Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо М. И. Семенов айлшадые кабинедтээ угтажа, уулзаһан, хөөрэлдэһэн байна. «Детская литература» журналай ахамад редакторай орлогшо И. Нагаев, монгол айлшадые толгойлжо ерэһэн уран зохёолшо С. Надмид гэгшэд эндэ үгэ хэлээ. Нүхэр Семенов Буряад орон тухай, үйлэдбэриин гол шухала асуудалнууд тухай, Байгал далайе хамгаалга тухай, энэ хэрэгтэ уран зохёолшодой сэгнэшэгүй ехэ үүргэ тухай хэлэбэ.

М. Горькиин нэрэмжэтэ республиканска научна библиотекын конференц-зал соо конференциин хүдэлмэри тусхайтаар эхилбэ. Буряадай арадай уран зохёолшо, Социалис Ажалай Герой Ц. Номтоев конференциие нээгээд, И. Нагаевта үгэ үгэбэ. Ерээдүйн үетэниие сэдьхэл бодолой талаар хүмүүжүүлгэдэ хүүгэдэй журналнууд гол үүргэ дүүргэдэг гэжэ нүхэр Нагаев онсолон тэмдэглээ. Мүн лэ энээниие онсолон дэмжэжэ, монгол уран зохёолшо С. Надмид үгэ хэлэхэдээ, хүүгэдэй журналнуудай уран шэмэглэлые, удха изагуурые саашадань нарижуулан һайжаруулха хэрэгтэй гэбэ. Монгол нүхэдэй үүсхэлээр «Хараасгай» журнал монгол хэлэн дээрэ барлагдаһан байна. Тиихэдэ «Детская литература» журналай нэгэ номер Буряадай хүүгэдэй литературада зорюулагдаа.

Хальмагай хүүгэдэй «Байр» («Баяр») журналай редактор Н. Санджиев һонин үгэ хэлээ. Гадна Үбэр-Монголһоо ерэһэн тусхайта бэшэ айлшан, «Цоморлиг» журналай штатнабэшэ автор Дарма, украин уран зохёолшо «Барвинок» журналда олон жэлдэ ажаллаһан, хүүгэдэй литературын бүхэсоюзна комиссиин гэшүүн Б. Чалый, «Хараасгай» журналай ахамад редактор, тус конференциин эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ Ц. Жимбиев гэгшэд үгэ хэлээ.

Б. Абидуевай нэрэмжэтэ хүүгэдэй республиканска библиотекын конференц-зал соо 14 сагта пресс-конференци һонёор үнгэрбэ. Энэ хэмжээ ябуулгые Буряадай Журналистнуудай холбооной түрүүлэгшэ Ц. Б. Цырендоржиев үнгэргэбэ. Ерэһэн айлшадай үмэнэ Буряадай журналистнууд һонин асуудалнуудые табижа, дүүрэн харюу хүлеэн абаа гэхэдэ болохо.

Х. Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын академическэ театрта аха дүү уран зохёолшодой баярай уулзалга үдэшэлэн болоо.

Мүнөөдэр конференци хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлхэ.

УРЯАЛХА БЭШЭ, ХАРИН ПОЛИТИКЫЕ БЭЕЛҮҮЛХЭ ХЭРЭГТ...

[Түгэсхэл. Эхинийнь 1-дэхи нюурта].

оюун бодол, дүй дуршэл хабаадуулха хэрэгтэй байна гэжэ. Тэдэнэй ямар партида хабаатайһаа дулдыдангүй, реформаторнуудай блок байгуулха үүсхэл XXVIII съезд гаргаха аргатай ха. Имагтал энэмнай общественэ нэгэдүүлхэ партин гансал арга болоно гэжэ комсомолой хүтэлбэрилэгшэ тоолоно.

Хубилган шэнэдхэлгые стратегическэ гүнзэгы бэлэдхэлгүйгөөр эхилһэнэй, мүн тактикадашье үсөөн бэшэ алдуунуудай гаргагдаһан дээрэһээ мүнөөнэй байдал эхилһэн гэжэ КПСС-эй Эрхүүгэй обкомой нэгэдэхи секретарь **В. И. Потапов** тоолоно. Тэрэнэй һанамжаар, энэмнай илангаа экономическэ политическэ бэелүүлгэдэ элеэр харагдана, тиимэһээ республикада хүндэ хүшэр юумэн энэ тудаһан байна.

М. С. Горбачевто политическэ шэнэ команда хэрэгтэй гэжэ батаар этигэжэ байһанаа обкомой секретарь элирхэйлбэ. Юуб гэхэдэ, партиин гол идеологууд болон кадрнуудтай хүдэлмэри эмхидхэгшэд өөһэдынгөө зорилгонуудые дүүргэжэ шадаагүй. Хубилган шэнэдхэлгын үзэл сурталай, эрдэм ухаанай үндэһэн баримтатай хараа бодол зохёон табилгада эрдэмэй гол хүсэнүүд хабаадуулагдаха ёһотой. Харин «хүгжэнги» үе шатын диссертацинуудай авторнууд — зүгөөр мүнөө тэрэнээ шүүмжэлдэг хүнүүд энээндэ хабаадуулагдаха ёһогүй.

«КПСС-тэхи марксистска платформын» түлөөлэгшэдэй үмэнэһөө съездэ уригдаһан МГУ-гай доцент **А. В. Бузгалин** үгэ хэлэбэ.

Социализм гээшэмнай юун бэ? Европын соёл болбосоролой заншалта баялигуудһаа тэрэ юугээрээ илгарнаб? Албан хойрог партийна засагые яажа усадхахаб? Ороноо шабар шабхаһаа татажа гаргахын тула юу хэхэ хэрэгтэйб? Эдэ бүхы асуудалнуудта шэлэжэ абамаар харюунуудые марксистска платформо дурадхахаар бэлэн гэжэ эрдэмтэ мэдүүлбэ.

Үгэ хэлэгшэ партиие шэнэлэлгын шухалын шухала асуудалнуудаар хараа бодолоо элирхэйлбэ. Эхин ба нютагай партийна организацинуудай бодото автономиие хангаха хэрэгтэй. Партийна түлбэриин 50 болон дээшэшье процентнь имагтал тэндэ үлэхэ ёһотой. Дээдэ шатын парткомуудые гүйсэдхэлгын-таараддуулгын зургаанууд болгохо хэрэгтэй. Журам партида хэрэгтэй, уялгата байха зэргэтэй. Тиихэдээ хамтын шиидхэбэринүүдэй журам хэрэгтэй гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Бидэ ниитэ национальна гал түймэрэй урда байнабди, ушар иимэһээ энээниие бүгэдын ойлгохые би хүсэнэб гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Асуудал иигэжэ табигдана: маанадгүйгөөр бэшэ, харин маанадтай тэдэнэй һайн байха гэжэ бидэ ажал хэрэгээрээ арад зондо харуулна гүби, али арад зон коммунистнуудые эрид арсаха гү. Энээние бидэнэй хүн бүхэн хэхэ ёһотой болоно. Бидэ бүлтэдөө «...гансал өөрынгөө гараар бидэ сүлөөрэлгэеэ туйлахабди» гэһэн пролетариадай гимниие үргэжэ һанаха ёһотойбди.

Москвагай партийна дээдэ һургуулиин ректор **В. Н. Шостковский** «КПСС-тэхи демократическа платформын» гол дуримуудые хөөржэ үгэбэ. Манай орой зорилгонууд гэхэдэ, нэгэдхэхэр, эрхэтэнэй общество байгуулха болоно. Тэрэнэй дотор тэрэнэй социальна, политическа ба экономическа эрхэнүүд сүлөөтэйгөөр бүтээлэ хүндэ хуулияар лаб хангагданхай байха болоно.

«Социалис шэнэлэлгэ»—энэмнай өөрөдөөл удаан дабтагдадаг үгэ болонхой гэжэ үгэ хэлэгшэ тоолоно. Шэнэ общество ажал урмашуулга асуудал шиидхэгдэдэг байһан заншалда. Экономическа бэшэ баалалтын гурим, хамалга хаалгын гурим ашаг үрэтэй байжа шадахагүй. Манай хүн залхуу гэжэ хэлэдэг ушарнууд худал хуурмаг юумэ болоно. Ажал хэхэ ёһотой урмашуулга, экономическа аша һонирхол хүндэ бусаабал, үрэ дүн гараха байхал. Хүнэй аша туһада тодорхой ажал ябуулдаг партиие бидэ дэмжэхэбди гэжэ үгынгөө түгэсхэлдэ ректор онсолон тэмдэглэбэ.

ВЦСПС-эй проф-хүдэлөөнэй дээдэ һургуулиин кафедрые даагша **А. А. Сергеев,** России коммунистнуудай үүсхэлэй съездын оргбюрогой даалгабаряар, КПСС-эй хараа бодолдо ба стратегидэ зүришэдэг онсо ондоо ямаршье платформые съездшье, тэрэнэй саана байһан коммунистнуудшье харанагүй гэжэ мэдүүлбэ.

Общество, гүрэн ба парти дотор хэдэн ондоо хараа бодолнуудай — нэгэ консервативна, хоёр радикальна хараа бодолнуудай дунда тэмсэл боложо байнхай. Үгэ хэлэгшын һанамжаар, нэгэдэхиинь правительство эрхилнэ. Энэ хараа бодолнай һожоргүй, социально-экономическа ябуулганuудай экономическа адли тэгшэ бэшэ байгуулалта тээшэ оролгын гуримые элирхэйлдэг байна. Хоёрдохи хандалгань гэхэдэ, энэмнай нюусагүй реакционно, буржуазно-радикальна хараа бодол болоно. Харин тиихэдээ тэрэниие зүүнэй, демократическа гэжэ байгаад нэрлэдэгынь үнгэрхэдөө, партийна эгээл дээдэ шатануудта нэрлэдэгынь гайхалтай. Эдэмнай зүүнэйхид болоно аал, мүнөө далда экономикые нюусагүй болгохые уряалагшад, үмсын зөөри тээшэ тэгүүлэгшэд зүүнэйхид болоно аал гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглээ.

Социально-экономическа хараа шугамые зохёон табилгада эрдэм ухаанай ори ганса хандалга гэхэдэ, дэлхэйн бүхы экономикодо зайлашагүйгөөр дэлгэржэ байгаа үйлэдбэриие материальна талаарнь нэгэдүүлгын ябуулгануудта түшэглэхэ хэрэг болоно гэжэ үгэ хэлэгшэ тоолоно. Энэ ябуулга хүнгэн бэшэ, зүришэлдөөтэйшье, заримдаа годируу-бэдирээтэйшье байдаг, тиигэбэшье энэмнай тогтоогдошогүй гэжэ дэлхэйн бүхы дүй дуршэл харуулна.

Мүнөөнэй байдал ба парти доторхи оршон байдал гансал һүйдхэлтэй бэшэ гэжэ ВЦСПС-эй түрүүлэгшэ **Г. И. Янаев** хэлэбэ. Оромнай 1917 онһоо хойшонхи эгээл орёо бэрхэшээлтэй үе сагта оронхой гэжэ тэрэ мэдүүлбэ. Общество дотор бүгэдэ ниитын кризис эхилэнхэй.

Кризис тухай бидэ хэлэхэдээ, түрүүшын зэмэлэлгэ партиин хүтэлбэридэ хэхэ хэрэгтэй болоно. Хэдэн арбаад жэлдэ суглараһан асуудалнуудые богонихон болзорой туршада шиидхэжэ болохо гэһэн худал мэдэрэл хүнүүдтэ хубилган шэнэдхэлгын эхиндэ нэбтэрүүлээ бэлэй. Эндэһээ һанаа зобоомо олон асуудалнууд гарана. Тэдэнэй нэгэн гэхэдэ, манай арад, «үндэһөөрнь» бүхы юумэ һандарагалгые дамжан, түүхын зам дахин гаталха ёһотой болоно аал?

КПСС-ые нэгэдүүлхэ харгы замууд тухай хэлэхэдээ, хамтын тодорхой хэрэг лэ партиецуудые нягтаруулан жагсааха аргатай гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлээ. Олониитын ехэнхиин хүсэл эрмэлзэлые партиин элирхэйлхэ гээшэ гол шухала болоно.

Энээнһээ уламжалан, парти болон профсоюзуудай хоорондохи харилсаануудай модель хаража үзэгдэбэ. Профсоюзуудтай өөрынгөө холбоонуудые КПСС адли тэгшэ эрхын, хүндэлэлгын үндэһөөр байгуулха ёһотой гэһэн һанал элирхэйлэгдэһэн байна. Партиин ажал ябуулгые хүдэлмэришэдэй коллективүүдтэ эдэбхижүүлхэ хэрэгтэй. Имагтал иигэжэ хүдэлмэришэнэй хүдэлөөндэ ёһотой нүлөөтэй боложо болохо байна бшуу.

Ч. Т. Айтматов хубилган шэнэдхэлгын философско болон сэдьхэл бодолой талануудые хаража үзэбэ. Хүсэрхэлгын, нэгэ хүнэй зонхилолгын засагай үедэ хэдэн олон жэлдэ нюугдажа байһан, үргэдэжэ байһан бүхы юумые демократизациин үедэ эли тодоор элишэлжэ, хубилган шэнэдхэлгэ хүшэр хүндэ туршалгануудые бии болгоо гэжэ уран зохёолшо тоолоно.

Хубилган шэнэдхэлгүйгөөр бидэ байжа шадаха байгаа гүбди, урданайхидаа адли, юушье мэдэнгүй, бэеэ магтаад лэ ажаһуужа шадаха байгаа гүбди? Үгы гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Хубилган шэнэдхэлгын өөрсэ шэнжэ гэхэдэ, энэмнай хүн түрэлтэнэй ухаан бодолой али болохо хүгжэлтэдэ шэнэ туйлалтанууд мүнөө болоно ха юм. Социальна революциһаа илгаань гэхэдэ, энэмнай бүхы манай үеынхидэй, тэрэ тоодо хубилган шэнэдхэлгые буруушаагшадайшье олоһон юумэн болоно. Энэмнай демократическа общество дотор хүнэй ажаһуулгын шэнэ шата мүн. Энэмнай үе шатын соёл болбосоролтой эрхэнүүдтэ бүхыдөө дабшан гаралга болоно.

Съездын дүнгүүдһээ КПСС-эй, Советскэ Союзай саашанхи хүгжэлтэ, коммунис хүдэлөөнэй, коммунис ба хүдэлмэришэнэй партинуудай хуби заяан ехээр дулдыдаха байна гэжэ Эстониин Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **Э-А. А. Силлари** мэдүүлбэ.

Республикын Компартиин оршон байһан орёо байдал дээрэ тогтоходоо, тэрэ 19-дэхи Бүхэсоюзна партийна конференциие дурдаба. Тиихэдэ өөрынгөө платформо соо хэлсээн, нютагай ажахын тоосоон болон бусад үзэл бодолнууд тухай дурадхахадамнай бидэниие ойлгоогүй бэлэй гэжэ нэгэдэхи секретарь хэлэбэ. Харин мүнөө энээн тухай үндэр ендэрнүүдһээ хэлэгдэдэг болоо. Бэеэ даанхай байдал тухай деклараци эрид шанга шүүмжэлэл үүсхээ бэлэй, харин мүнөө Россида тэрэ абтанхай, бусад республиканuудта бэлдэгдэжэ байнхай. Тиимэһээ энэмнай үе сагай эрилтэ болоно аал?

Ниитын ажабайдалые демократизацилга, бэеэ даанхай байдалай хараа шугам — эдэ бүгэдэ компартинуудта оройдоол КПСС-эй республиканска орган байхаар үлэхэ арга олгоногүй гэһэн бодол үгэ хэлэгшэ хэлэбэ. Урдань иимэ байгаа, Уставай проект дотор баһал иимээр хараалагдана ха юм. Республикын компарти хадаа нэн түрүүн республикын аша туһануудые элирхэйлхэ, хамгаалха ёһотой бшуу. Имагтал энээн дээрэһээ Эстониин Компарти бэеэ даанхай хараа шугам баримтална.

Үгэ буляалдаалгын үедэ «микрофонуудһаа үгэ хэлэлгэ» заншалта болонхой. Энэ үдэр тэрэ онсо хурса байһаараа илгарба. Тиигэжэ заншалта болоһон «альга ташалгаар» хэлэжэ байһан хүнэй үгые таһалдуулгые Коми АССР-һээ делегат **Н. Н. Герасимов** эрид шууд шүүмжэлһэн байна. Нациин омогорхол болохо хүнүүдые трибунаһаа үлдэжэ гаргаха гээшэ эшхэбтэр байна гэжэ тэрэ хэлээ.

Белоруссиһаа делегат **А. А. Малофеев** съездые телевидениэр харуулха ябадалаар сэдьхэлээ ханаагүйгөө элирхэйлбэ. Хэлэһэн үгэнүүд тон ехээр хаһагдана, юун тухай хөөрэлдөөн болоноб гэжэ хүнүүд ойлгоногүй гэжэ тэрэ тэмдэглээ. Энээнһээ уламжалан, түрүүлэгшээр һуугша хэблэлтэй холбоо эрхилдэг бүлэгтэ хандаба. Тэрэнэй үмэнэһөө ТАСС-ай генеральна директор **Л. П. Кравченко** съездын хүдэлмэриие олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдээр тунхаглалгада хабаатай хэдэ хэдэн дурадхалнуудые оруулһан байна. Түбэй телевидениин хоёрдохи каналаар час хахадһаа хоёр час хүрэтэр тоосоо үгэжэ болохо байгаа гэһэн тобшолол комисси хэһэн байна. Хэрбээ таанадай энээниие хэрэгтэй гэжэ тоолоо һаа, энэ дурадхалые хэрэглэхыень Гостелерадиогой хүтэлбэридэ дурадхажа болохо байгаа гээд, съездэ делегат хандаба.

КПСС доторхи байдалые шэнжэлхэдээ, парти дотор гурим журамгүй, элдэб эсын ябуулгануудай үе хэтэрмэ удаарга гэжэ России Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **И. К. Полозков** тэмдэглэбэ. Гансашье юун боложо байнаб гэжэ хаража үзэхэһөө гадна нэгэдхэ, бодомжотой ба бүтэмжэтэй ажал ябуулха хэрэгтэй гэжэ ойлгохоор болсо ха юм. Энэ талаар съездэ дурадхагдаһан документнүүд этигэлэй, саашадаа найдалгын мэдэрэл түрүүлнэ. Тэдэмнай орсной коммунистнуудай хамтын ухаан бодолые, тэдэнэй дурадхалнууд ба ажаглалтануудые шэнгээгээ ха юм.

КПСС-ые шэнэлэлгын харгы замууд РСФСР-эй Коммунис партиие байгуулгада хүргөө гээд үгэ хэлэгшэ онсолон байна. Энэ һанал бодол доороһоо эхилһэн юм. Тэрэ олон жэлэй туршада партийна олониитын дунда эдеэшэд, партийна организацинуудай, областной болон хизаарай конференцинүүдэй дийлэнхы олоной бүрин гүйсэд дэмжэлгэдэ хүрөһэн байна. Федерациин коммунистнуудай мүнөөнэй тон шухала зорилго гэхэдэ, ажал ябуулгын бодомжотой программа бэлдэхэ, тэрэниие бэелүүлгые эдэбхитэйгээр эрхилхэ хэрэг болоно. Энэмнай, түрүүшын алхамһаа эхилээд, бэеэ дааһан байдалтай болохо, дүүрэн хоолойгоор өөр тухайгаа мэдүүлхэ арга боломжо үгэхэ байгаа. Арадай нэгэдэл, оронoй нэгэдэл, партиин нэгэдэл. Энэмнай мүнөөнэй эрхэ байдалда, Москвагай зарим партийна организацинуудай коммунистнуудай тээлмэрдэлгэдэ ороод байхада гү, али РСФСР-эй Компарти хадаа КПСС-эй республиканска партийна организацинуудай нэгэн болоно, тэрээнтэй нэгэн адли партийна билеттэй, Программатай, Уставтай гэжэ ойлгоогүй байхада, онсо шухала удхатай болоно. Тэрэнэй эмхидхэлэй бүридэлгэ хэгдээ, энээнэй России партиин организацинуудай хүсэ шадал арьбадхаха, ажал ябуулгыень нэгэдүүлэн гүлидхэхэ байһаниинь дамжаггүй.

Заседани дээрэ мүн лэ «Братскгорстрой» нэгэдэлэй электромонтер **Г. А. Першин,** Семипалатинскын цементын заводой подрядна колективэй бригадир **В. С. Белоусов,** Калининай үйлэдбэриин «Химволокно» нэгэдэлэй хинагша **Л. П. Родионова** үгэ хэлэһэн байна.

Тэрэнэй һүүлээр делегадууд **А. С. Камай, А. Д. Лизичев, Ч. Т. Айтматов** — Чернобылиин усалай хойшолонгуудые усадхалгын ябасада политическэ сэгнэлтэ үгэхэ тухай, сэрэгэй политикын гол шэглэлнүүд тухай болон нацинууд хоорондын асуудалнуудаар резолюцинуудые бэлдэхэ талаар съездын эмхидхэһэн комиссинуудай хүтэлбэрилэгшэд — комиссинуудые бүридүүлгэ ба тэдэнэй тодорхой бүридэл тухай элидхэһэн байна. Съезд кандидатурануудтай зүбшөө.

Тогтонижоһон гуримай ёһоор үдэрэй эсэстэ трибуна болон микрофонуудһаа үгэ хэлэхыень 2—3 минута делегадуудта үгтэһэн байна. Энэ түргэн үгэ буляалдалгын үедэ, тодорхойлбол, парти болон орон доторхи мүнөөнэй байдалай түлөө хуушанай партийна хүтэлбэрилэгшэдэй харюусалгын хэмжээн тухай асуудал хаража үзэлгэдэ дахинаа бусаха дурадхал оруулагдаһан байгаа. Энэ мэдүүлгэ съездын Секретариат хаража үзөөд, Центральна хиналтын комиссиин шэнэ бүридэлдэ тэрэниие хаража үзэхыень дурадхана гээд түрүүлэгшээр һуугша һануулба. Энэ дурадхал арсалдаа үүсхээ, тиигэбэшье эсэстэнь олонхиин дуугаар зал зүбшөөһэн байна.

«Микрофоноор үгэ буляалдалгын» тематика элдэб олон байгаа. Делегадуудай һанамжаар, экономистнууд болон ажахы эрхилэгшэдые бэлдэлгын гуримые шэнэлхэ хэрэгтэй, тэрэнэй тула залуушуулые хилын саана һурахыень эльгээхэ; өөһэдынгөө хүсөөр гурим журам тэдэнэй тогтоохо аргатай болохынь тула республиканuудта дотоодын хэрэгүүдэй органуудай албануудые бэежүүлхэ талаар мүнгэ зөөри олохо арга боломжо бэдэрхэ хэрэгтэй. Үгэ хэлэгшэд армиие политикаһаа холодуулгые буруушааһан, Семипалатинскын полигон тухай үнэн зүбыень ерад зондо хэлэхэ хэрэгтэй гэжэ хэлэһэн байна.

* * *

Кремль соо М. С. Горбачев партийна эхин эмхинүүдэй секретарьнартай—КПСС-эй съездын делегадуудтай уулзаба. Партиие шэнэлхэ ба общество дотор тэрэнэй нэрэ хүндые бэхижүүлхэ арга замууд тухай аша туһатай, залан сэхэ, һонирхолтой хөөрэлдөөн болоо.

Партиие, общественые, орониие хүшэр хүндэ байдалһаа гаргаха арга замуудые бэдэрхэ тухай олон ондоо һанамжанууд съездын үгэ буляалдаанай үедэ хэлэгдээ. Июлиин 7-ной субботын үдэр тэрэ хүдэлмэриез үргэлжэлүүлһэн байгаа.

Түрүүлэн Белоруссиин делегациин гүйлтаар Гомельско, областиин Хойникскэ 2-дохи дунда һургуулиин директор **В. П. Юрченковада** үгэ үгтэбэ. Чернобылиин гэнэ усал тухай, тэрэнэй оршондохи нютагуудта тохёолдоһон байдал тухай тэрэ хэлээ.

Үгэ хэлэгшын һанал бодолнууд ба тобшололнуудые богонёор согсолхо болоо һаа, энэ гэнэ усалай хойшолонгуудые ашаг үрэтэйгөөр усадхахын тула правительствын зүгһөө бага юумэн хэгдэнэ. Эндэ тохёолдоһон социальна хүшэр хүндэ байдал шанга хойшолонгуудтай байжа болохо гэжэ делегат тоолоно. Правительствые айлгаха гэнэ бэшэб, харин энэмнай тохёолдоһон бодото байдал мүн гэжэ тэрэ ажаглаба.

Июлиин 5-да хүдэлһэн съездын 7 секциин хүдэлмэриин дүнгүүд тухай мэдээсэлнүүдые делегадууд удаань шагнаа. М. В. Ломоносовой нэрэмжэтэ МГУ-гай парткомой секретарь **И. И. Мельников,** КПСС-эй ЦК-гай секретарь, «Правда» газетын ахамад редактор **И. Т. Фролов,** Украинын Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **С. И. Гуренко,** СССР-эй Таряашадай холбооной түрүүлэгшэ **В. А. Стародубцев,** КПСС-эй ЦК-гай таһагые даагша **В. А. Купцов,** КПСС-эй ЦК-гай секретарь **А. Н. Гиренко,** КПСС-эй ЦК-гай таһагые даагша **В. М. Фалин** гэгшэд үгэ хэлээ.

Зүблэхэ зүйлэй түрүүшын дүрөэн асуудалаар үгэ хэлэлгые болюулха һанамжа съезд олонхиин дуугаар баталаа. Хүдэлмэриин гуримтай зохилдуулагдан, үгэ хэлэхээр бэшүүлһэн аад, үгэ хэлээгүй делегадууд үгынгөө текстнүүдые стенографическа тоосоондо оруулха аргатай гэжэ түрүүлэгшээр һуугша һануулба.

Съездын шиидхэбэриин ёһоор, тоосоонуудые хэһэн Политбюрогой гэшүүд ба гэшүүндэ кандидадуудта, ЦК-гай секретарьнарта делегадуудай асуудалнуудта харюусаха арга боломжо олгогдоо.

Н. И. Рыжков түрүүлэн асуудалнуудта харюусаа. Делегадуудһаа 600 шахуу асуудал асаа һэм гэжэ тэрэ мэдээсэбэ. Олон асуудалнуудта бэшэмэл харюунууд эльгээгдэ. Үйлэдбэриин, хангалгын, финансын элдэб һалбаринуудтахи байдалда асуудалнуудай горитой хубинь хабаатай һэн. Энэ асуудалнуудта үгтэһэн харюунууд хабаатай эмхи зургаанууд болон предприятинуудта эльгээгдэхэ байна.

Экономическа реформын асуудалнуудтай тобшолон хэлэбэл, дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролготой олонхи асуудалнууд холбоотой. Сентябрьда дэлгүүртэ шэлжэн орохо программые Верховно Соведэй сессиин үзэмжэдэ табихынгаа урда шүүмжэлхы ажаглалтанууд болон дурадхалнуудые шэнжэлжэ, һайса бодожо үзэхэ байхабди гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэбэ.

Аграрно-промышленна комплексдо тохёолдоһон байдалые зүбшэн хэлсэхэ эрилтэ табиһан Е. К. Лигачевой гурбан дурадхалые Политбюро хэрэгсээгүй гэжэ зүб хэлэнэ гү гээд делегадуудай нэгэниинь Министрнүүдэй Соведэй түрүүлэгшые гүйба. Гурба дахин бэшэ, харин бүри оло дахин энэ асуудал табигдаһан байха гэжэ правительствын толгойлогшо хэлэбэ. Энэ ушарта агропромышленна комплексдо хэгдэдэг капитальна һомололгонуудые ехэ болгохо тухай хэлэгдэһэн байгаа. Тус асуудалаар нэгэн һанамжа үгы һэн. Хүдөө нютагуудые гол шухаладэ тоолохо гээшэ зүб гэжэ би бодоноб. Гэбэшье ерэхэ табан жэлдэ арадай ажахыда хэгдэх... нуудай хэмжээ... тэнсүүриин яажа... һэнһээ бүхы юум... бшуу. Жэшээнь, ... гуудай социальн... хүгжөөлгэдэ 80 ... хэриг һомолхоор ... сэблэһэн байгаа ... лиад түхэриг эк... хубаарилха арга... гэжэ хэлэхэ байна...

Ургаса хуряал... териальна нөөсэ... рна секторые хү... хын тула правит... хэмжээнүүдые ... асуудалда харюу... гаса хуряалгын, ... болбосоруулгын ... ажахын машина... наар хангахын т... оронуудта худал... той 7 миллион т... худалдахаяа боли... вительство шиид...

Намда 750 асу... байгаа гэжэ В. ... хэлэбэ.

Үзэл сурталай ... ба тэрэниие ... хэмжээндэ сэгнэл... һэн бэшэгүүдые ... тайлбарилба. Үзэ... руу һүрөө, пол... һүйдхэлдэ ороо г... гэнүүдые буруу... КПСС-эй ЦК-гай ... гой гэшүүн хэл... богонихон саг со... һалгаажархиха ... һаань, энэмнай ям... тал гээшэб? гэжэ... Хэрбээ хуушарһа... мын үзэл сурта... һаань, мүнөө бол... шэнэдхэлгэнүүдые... хэрэгтэй болоно.

Гэхэ зуура, ... ушарһан байдалы... нэ бэшэб гэжэ ... зааба. Энэ талаар... дэ шанга байдал... хой. Шүүмжэлэл ... нэ. Социалис үз... үндэһэ һуурие ... эрмэлзэл бии бол... талай талаар түб... тагүй хүдэлмэрие... жа болохогүй гэж... шэ ажаглаба. Хуби... хэлгын үзэл сур... һүргэһэн ябадал ... тэрэниие зогсоож... бусаха хэрэгтэй г... той. Харин хэрбэ... най хараа шугамые... ража үзэһэн хэрэг... энэ хэрэгтэ туһал... бэшэ, харин ура... хэрэгтэй бшуу.

Олониитэдэ мэд... даг хэрэгсэлнүүдэ... гаран асуудал ор... гэжэ Политбюро... мэдэрбэ. Хөөрэлд... харин шанга зүр... үндэһэ һуури дээр... харилсаануудые т... лоо һаа, хэншье, ... шүүхэгүй гэжэ эт... наа тэрэ элирхэйл... хүдэлмэриин эрхэ ... тэрэниие хүтэлбэр... арганууд ондоо б... да, журналистнууд... ба эрхэтэнэй һэшх... шэглэхэ зэргэтэй.

ҮНЭН ЗҮБЫЕ ТУЙЛАХА

[Түгэсхэл. Эхинийнь 1-дэхи нюурта].

— Нэгэ ушарта үгэ буляалдаата хөөрэлдөөнэй ябасада оролсоноо гэжэ Верховно Совет дээрэ шүүмжэлээ һэн. Харин мүнөөдэр тад ондоо ажаглалта хэгдэжэ байна. Тиимэһээ бодото байдалһаа уламжалан, бүхы юумые тодорхойлхо хэрэгтэй гээд би тоолодогби,— гэжэ М. С. Горбачев харюусаба.

Мүнөөдэр партида ямар юумэн эгээл гол удха шанартай болоноб? Олон ондоо һаналнууд гү, али нэгэн бүхэли һанамжа гү, дүүрэн нэгэдэл гү, али платформонуудай олон ондоо байлга гү... Съезднүүдэй ордон соошье, тус уулзалга дээрэшье энэ асуудалаар юрэнхы зүб һанамжа олохо гээшэ хүндэ байба. Зүгөөр тэрэниие олохо гэжэ бултадаа эрмэлзээ. Сэрэгэй частиин управлениин партийна комитедэй секретарь Л. Р. Пиган гэгшэ энэ талаар бултанһаа эли тодоор иигэжэ хэлээ:

— Манай партийна зиндаада бидэнэр түрүү зэргэдэбди, харин Та Генеральнат, тиимэһээ, бидэнэр амяараа байха бэшэ, харин нэгэн байха ёһотойбди.

Иимэ залан шууд хараа шугамые бэдэрэлгэ, тэрэниие тодорхойлходоо (бүхэли дээрээ платформонууд ондоошье байг!), съезд бултанай дэмжэһэн ямар нэгэн хараа бодол олохо зэргэтэй гэһэн зорилго тус уулзалгын гол болоо гээшэ ха. Тиимэһээ эндэ гансашье бэе бэеынгээ хараа шугамые ойлгохые оролдоо бэшэ, харин ажал ябуулгын тодорхой программа зохёолго хэгдээ. Тэрэниие съездын баталан абаа һаань, КПСС-эй хуби заяанда шэнэдхэхы нүлөө үзүүлхэ байна. Гурбан минута болотор хизаарлагдаһан болзор соо оруулагдаһан дурадхалнуудай олонхинь хэрэг бүтээхы, байгуулха шэнжэтэй байгаа. Тэдээнэй заримнэгыень лэ дурдахада, иимэ байна: партийна хуралдаанай делегадай мандадые табан жэл болотор һунааха, СССР-эй Конституциин оршон соо ажал ябуулгаяа эрхилдэг партинуудые болон ниитын эмхинүүдэй предприятинуудта түлөөлэлгые хуулита ёһоор батадхаха, демократис шэглэлтэй хүдэлөөнүүдтэй улам нягтаар харилсаха.

Коммунистнуудай хэлэһэн, үгэнүүд соо бии байһан бүхы үнэтэй сэнтэй юумые ямар нэгэ аргаар согсолжо, бүридхэлдэ абажа, бодото хүдэлмэридөө хэрэглэхэ гэһэн һанамжа уулзалгада хабаадагшад хэлэбэ.

Парти соо боложо байһан бүхы юумэндэ делегат бүхэн ондо ондоогоор хандана. Тиимэһээ тогтоһон байдалые шэнжэлэн сэгнэлгэ баһал адли бэшэ байба.

— Партийна эхин организацинуудта бүхы засаг үгтэхэ ёһотой,— гээд Е. Т. Абакумовай нэрэмжэтэ Донецкын шахтын парткомой секретарь С. А. Камышев сугларагшадта хандаба.— Тиигэхэ зуураа манай политическэ дайсад тактикаяа эрид хубилгажа, өөһэдынгөө партинуудые бии болгохо гэһэн яаралтай һэдэлгэнүүдээ орхижо, КПСС-эй эхин организацинуудые һандаргаха хэрэгтэ бүхы хүсэ шадалаа зорюулна. Фундаментыень һандаргахада, бүхы байшан унаха гэжэ тэдэнэр ойлгоно ха юм.

Зал соо һуугшадай олонхиинь һанамжые хэлэнгээ, Генеральна секретариингаа тушаалда зүүн тээшээ болонгты, Президентынгээ тушаалда баруун тээшээ болонгты гээд Михаил Сергеевичтэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ.

КПСС-эй зэргэһээ партиин гэшүүдэй гаража байһан тухай Мурманска областьһоо ерэһэн В. С. Зайцев ехэл һанаагаа зобонгёор хэлэхэдээ, эдэ бүгэдые партиие демократизацилгын дан удаанаар бэелүүлэгдэжэ байһантай сэхэ холбоо. Партидамнай хамтаараа шиидхэбэри баталан абалга үгы болоо гэжэ Одессэһээ ерэһэн А. С. Горостоватов мэдүүлээ. Энээнһээ хайшан гээд гараха гээшэб? Партиин хүтэлбэрилхы зургаануудые эрхим хүнүүдээр, манлайда дабшажа шадаха зоноор улам бэхижүүлхэ хэрэгтэй гээд тэрэ һанамжална. КПСС-эй хүтэлбэридэ хоёрдохи тушаал эзэлхэ хүн тухай мүнөөнһөө бодожо үзээ гээд Шэтэһээ ерэһэн А. О. Баринов дурадхаба.

Генеральна секретарьтай болоһон хөөрэлдөөн үнэн сэхэ шэнжэтэй байгаа. Тэрэл зуураа зарим сэгнэлтэнүүдэй болон һанамжануудай хэды эрид байгаашье һаань, зорёон хэлэгдээ гэхын аргагүй һэн. Үнэхөөрөө һанааень зобоожо байһан юумэн тухай хэлэхэ, һанамжаяа заабол дуулгаха, гол түлэбынь гэхэдэ, үгэ хэлэхэ арга шадабарияа харуулхые оролдохо бэшэ, харин партиин болон общественын тон хурса асуудалнуудта залай анхаралые хандуулха бата эрмэлзэл тодорхойлхы байгаа гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

Ажабайдалай элдэб талануудаар олон асуудалнууд делегадуудта байгаа. Тиимэһээ үнгэрһэн саг руу юрэ бусаар бусалга, мүнөө общество дотор тогтоод байһан байдал, тэрээнһээ гаралгын замууд тухай хөөрэлдөөн боложо, М. С. Горбачёвой харюунууд зэдэлээ.

Съездын делегадуудай һанамжын ёһоор мүнөө үнэн дээрээ үндэһэлхы удха шанартай болоһон партиие демократизацилга тухай, хараа бодол тухай тогтожо хэлэхэдээ, партийна олониитэдэ засаг дамжуулһанай ашаар энээниие бэелүүлжэ болохо байна гээд КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь онсолон тэмдэглээ. Энэ хадаа гол шэглэл болоно. Устав соо эхин организаци юу хэхэ ёһотойб гэжэ тоолоһоной хэрэггүй гээшэ ха. Тэрэ бүхы юумэ хэжэ шадаха. Коммунистнуудай бэеэ даагаад шиидхэхэгүй асуудалнууд баһал үгы. Харин КПСС-тэ гэшүүнээр абаха гү, али гаргажа хаяха эрхээр демократизацилгые хизаарлаха гээшэ таарамжагүй юумэн болоно.

Бэшэгээр эльгээгдэһэн олон асуудалнууд, зал соо табигдаһан микрофонуудаар оронoй коммунистнуудай түлөөлэгшэдэй табиһан асуудалнууд дурадхал оруулха, һанал бодолоо дуулгаха шэнжэтэй байба. Партийна олониитэдэ засаг дамжуулгын оньһон тухай, партийна дээдын зургаануудай хинахы уялга тухай асуудалһаа эхилээд, XXVIII съездын хүдэлмэриин тодорхой асуудалнууд болон гүрэнэй хоёр ехэ тушаалые нэгэ хүнэй эзэлхэ тухай асуудалнууд хүрэтэр хэлсэхэ юумэнэй айхабтар үргэн ехэ байгаашье һаань, коммунистнуудай нүхэр ёһоор, үнэн сэхээр хөөрэлдэхэ эрмэлзэлтэй байһаниинь хараада абажа, Михаил Сергеевич гол түлэб тодорхой, үргэн харюунуудые үгэһэн байна. Уулзалгада хабаадагшад энээниие тон һайнаар ойлгон угтажа абаа. Съезд дээрэ хэлэгдэжэ байһан олон ондоо һанамжанууд соо үнэн зүб юумэндэ хүрэхэ гээшэ хүшэр лэ ха юм. Үшөө хажуугаарнь партиин шиидхэгдээгүй асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгэ хэрэг бүтээхы бодото шэглэлтэй боложо шадаагүй гээд үгэ хэлэгшэдэй нэгэн мэдүүлһэн байна. Олон хүн үгэ хэлэнэ. Тэдэнэр бултадаа мүнөө сагай тон шухала асуудалнууд тухай һанамжална. Тиигэбэшье үнэн зүрхэнһөө бодото дээрээ хөөрэлдэхэ саг үшөө ерээдүй.

Энэ дутагдалые асуудалнуудта харюунууд юрэ бусаар усадхаа гэжэ һанагдана. Иимэ байдал олон мянган зоной сугларһан газарта, партийна ехэ хуралдаан дээрэ ушардаг лэ ха юм.

Партиин кадрова политикын асуудалнууд айхабтар ехэ анхарал татаба. Партида ялас гэмэ ажал ябуулагшадай үсөөн байһаниие хайшаагаар ойлгуулха байнабта гэһэн асуудалда харюусахадаа, С. М. Горбачев иигэжэ хэлээ: минии һанахада, һаяын сагта тэдэнэр яһала олон болохо. Залай дэмжэлгые харахадаа, эхин организацинуудай секретарьнарай болон партиин интеллектуальна нөөсэ арга боломжонуудта горитой анхарал хандуулһан Генеральна секретариин энэ талаар һанамжануудынь таараалдаба гэжэ ойлгохоор һэн. Танай зиндаагай олон хүдэлмэрилэгшэдые ЦК-гай бүридэлдэ оруулхые эрмэлзэхэбди гэжэ Генеральна секретарь хэлэһэн байха юм. Энэ үнэн сэхэ хөөрэлдөөн тэрээндэ өөртэньшье һонирхолтой, туһатай байба гээшэ хэ. Яагаашье һаа, партиин манлайда дабшаха аргатай гээд уулзалгада хабаадагшадай нэрлэһэн хүнүүдэй нэрэнүүд заабол харюутай байха аабза гэжэ найдахаар һэн.

Энэ талаар абахада, нэгэ иимэ асуудал һонирхолтой байба. М. С. Горбачёв болон Б. Н. Ельцин нэгэдэхэ аргатай гү? Тиигэбэл юун хэрэгтэй гээшэб? Борис Николаевичай съезд дээрэ хэлэһэн үгэнь намайе ехээр гайхуулаа гэжэ Михаил Сергеевич мэдүүлбэ. Үгэ соонь нэгэ хэдэн оройдоо таарахагүй юумэнүүд ушараа — деполитизацилга, партиин эд зөөриие дамжуулан үгэлгэ болон бусад. Тиигэбэ ябашье Б. Н. Ельцинтэй һаналаа нэгэдхэхэ замуудые бидэнэр олохо байхабди гэжэ Михаил Сергеевич хэлэһэн байна. Арад зоной өөрынгөө этигэл найдалые болон эрмэлзэлнүүдээ нягтаар холбодог хубилган шэнэдхэлгын, оронoй болон партиин хуби заяан түрүүшын һууридa табигдаха ёһотой гэжэ би һананаб. Эдэ бүгэдые хубиин үгэеэ ойлгоогонгүй байлгаһаа дээгүүр табиха гэһэн һанамжые буруушааха хүн үгы ёһотой.

Хүнгэлэлтэнүүд... Энэ темэ үнинэй табигдана, тон хурсаар табигдана. Тиигэжэ партийна съезд дээрэшье хүнгэлэлтэнүүд тухай асуудалые хаража үзэхэ комисси бии болгохо гээд шиидхэгдээ. Уулзалгада хабаадагшадшье энэ асуудалые анхарангүй орхибогүй. Партийна дээдэ шатын хүтэлбэрилэгшэдэй эзэлжэ байһан дачанууд ветерануудта, хүүгэдэй саадуудта, элүүрые хамгаалгын эмхинүүдтэ дамжуулагдан үгтэжэ байна гэжэ Михаил Сергеевич хэлээ. Тушаалай салингууд тогтоогдоо, хубиин самолёдуудаар ниидэхэ ябадалнууд хоригдоо. Мүн бусадшье хизаарлалтанууд хүсэндөө ороо.

Тус уулзалга дээрэ ямар нэгэ шидхэбэри абтаагүй. Гэбэшье уулзалгада хабаадагшад шэнэ хараа бодолнуудаар баяжанхай тараа ёһотой. Нютаг нютагуудта партийна ажабайдал улам эдэбхижүүлжэ, коммунист бүхэнэй — хүдэлмэришэн, таряашан, интеллигентын — партийна эхин организаци тэрэнэй организаци гэжэ ойлгоходонь туһалыт, эндэ хүдэлхэдэнь һонирхолтой болгыт гэжэ уряалан, Генеральна секретариин хандахадань, уулзалгада хабаадагшад тэрэниие һайнаар ойлгон угтажа абаа. Хэрбээ иимэ байдал туйлажа шадаа һаамнай, хэншье партиһаа гаража ошохогүй. Харин уулзалга дээрэ партиһаа гаралга тухай асуудал эгээл һанаа зоборитой, гол асуудалнуудай нэгэн байгаа ха юм. Партиин реформодо, тэрэниие шэнэдхэлгэдэ айхабтар хүсэ ехэтэй түлхисэ үгэхэ гээшэ съездын делегадуудай зорилго болоно.

В. ПЕТРЕНКО
В. САКЛАКОВ.
ТАСС-ай корреспондентнууд

СЪЕЗДЫН ХҮДЭЛМЭРЕЭР ҺОНИРХО...

КПСС-эй XXVIII съездын хүдэлмэреэр һонирхоогүй хүн мүнөө үгы ёһотой. ...мунистнууд бэшэ, партийнабэшэ хүнүүдшье съездын материалнууд соо өөһэды... далнуудта харюу бэдэрнэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: (зүүн гарһаа) Сэлэнгын районой типографиин хүдэлмэрилэгшэд ...кина, Г. Степанова, С. Зудина, Ю. Ильина, В. Будаева гэгшэд шэнэ газетэ уншажа...

С. БАЛДУЕВАЙ ...

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ

Горнорудна промышленностиие хүгжөөхэ талаар габьяатай байһанайнь түлөө Муйска районой «Забайкалзолото» үйлэдбэриин нэгэдэлэй алта бэдэрэгшэдэй «Витим» артелиин түрүүлэгшэ Владислав Геннадьевич **Чуличковые** Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиум **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

* * *

Хэлхээ холбооной хэрэгсэлнүүдые хүгжөөхэ талаар туйлаһан амжалтануудайнь түлөө хэлхээ холбооной Зэдын районно узелай начальник Алексей Дамбаевич **Ринчинов** Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиум **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

* * *

Хүдөө ажахын үйлэдбэридэ оролдосотой һайнаар ажаллаһанайнь түлөө байгаали хамгаалха талаар Баргажанай районно комитедэй ... Николай Дмитриевич ...никовые Буряадай ... Верховно Соведэй ... **Хүндэлэлэй грамота**... ба.

* * *

Научно - техничес... мэдээсэ олоной ду... рүүлхэ талаар эдэб... ябуулһанайнь түлөө... научна болон инже... гэмүүдэй холбооно... областной правлени... тарь Татьяна Дона... ровскаяе Буряадай... Верховно Соведэй ... **Хүндэлэлэй грамота**... ба.

...документ һаяхан республикын Верховно Советдэ ...байгаа. Жэл урда тээ энээн тухай хөөрэлдөөншье ...ее болохо һэн. Сомоной Советэй сесси дээрэ аб...дхэбэри тухай Хурамхаанай районой арадай депута...рханай сомоной Советэй түрүүлэгшэ Г. Цыренов ...

...оной июниин 1-һээ сомоной дэбисхэр дээрэ бэй... газар, нуур сөөрэмүүд, Барханай заказник арадай ...дай нютагай Советэй зөөри гэжэ соносхогдоо. ...депутадуудай сомоной Советэй зүбшэлгүйгөөр ...рилгын, шэнжэлэн бэдэрэлгын болон бусад хүдэл...улхань, тэрэшэлэн загаһа барихань, агнуури хэхэнь ...

...тойронхи байгаалиие хамгаалха ниитын инспектор...лэгүүдые, рейдовэ бригадануудые сомоной Совет ...ниитын инспекторнүүдтэ участогууд даалгагдаа, сес...ролые бэелүүлхэ талаар эрхэ түлөөлэлгэнүүд тэдэ...огдоо».

...дан абтаһан шиидхэбэри тухай Верховно Советдэ ...зуураа, тэрэниие республиканска газетэнүүдтэ то... сомоной Советэй түрүүлэгшэ гуйһан байгаа. ...ументые тайлбарилжа үгэхэ гуйлтатайгаар Бурядай ...Верховно Советэй Экологиин, Байгал нуурые хам...а байгаалиин нөөсэ баялигуудые гамтайгаар хэрэг...уудалнуудай талаар депутадай саг үргэлжын комис...үлэгшэ Ю. Ф. Ефремовтэ хандабабди.

...асагай дээдын зургаанда

...Е САГҺАА ...НДЭҺЭТЭЙ

...шиидхэбэридэ ...юумэ огто харана- ...Юрий Федорович ...документ ...анай ...илтэнүүдтэ харюу- ...Бүхы засаг захир...лаар Советүүдтэ ...үгөө хадамнай, со...т байгаалиин нөө...дые эдэбхитэйгээр ...й, оршон тойронхи ...гуримшуулан һай... ...түлөө юундэ орол...?

...сомоной Советэй ...үүд Байгал нуурай ...онхиие хамгаалгын ...шодог байна. Тии...жахын ажал ябуул...мжэтэй байха гээ...а шухала удха ша...тэй хамта үнгэрһэн ...аргажан голые зүб... модон хайра гам...олгдошоһон бай... ...иимэһээ нютагайн...хозой ажал ябуул...хо тухай шиидхэ...дай депутадуудай ...й районно Советэй ...р жэлэй урда тээ ...һанинь дэмы бэ...тиихэдэ леспромхо...йкаллес» нэгэдэлэй ...ишэд энэ шиидхэ...нгүй, модо бэлдэл...жэлүүлээ һэн. Ню...оной һанаагаа ехээр ..., сомоной Совет ...эбэри абаха баатай ...уу. Юрэдөөл, энэнь ...ерховно Советэй, ...болон РСФСР-эй ...путадуудай съезд...идхэбэринүүдтэ ог...нэгүй гэжэ тооло-

Теэд юун болоно гээшэб, нютагай Советүүдэй шиидхэбэринүүдээр али бүхы предприятинуудай ажал хэрэгүүдые зогсоожо болохо юм гү? Түлеэшье бэлдэхэ аргагүй болоно гүбди? Нютагайнгаа эрхэ бэйдалые хараада абажа, ажахы эрхилэлгын хэрэгые һайнаар эмхидхэхэ ябадалые нэгэшье Совет буруушаажа шадаагүй байна. Гэбэшье манайда али бүхы юумэндэ эзэн бусаар хандаха ушар үзэгдэнэ. Модо отолходоо, унагаахааршье, унагаахаар бэшэшье модо һалгаадаг байнабди. Энээнһээ улэмжалан, трактор, машинануудаар сагдуул модод ехээр гэмтээгдэнэ. Хурамхаанай райондо хэдэн мянган гектарта түймэртэ дайрагдаһан модоной бии байгаашье һаань, тэрэниие түлеэн болгохо талаар юушье хэгдэнэгүй. Юундэ?!

Республикын районуудта бусадшье иимэ байдалтай байна. Энэ жэлдэ зуу мянга шахуу гектарай ой модон түймэртэ дайрагдаа. Зүгөөр хэншье тэрэниие түлеэн болгожо бэлдэхые хүсэнэгүй. Энэмнай эзэн буса хандаса гээшэ ааб даа.

Тохёолдоһон байдалаар эгээл таарамжатай зүб шиидхэбэри абахын тула манай комисси Бархан ошохо юм. Сомоной Советэй шиидхэбэриие шалгажа, болюулха һэдэлгэ гаргахагүйбди гэжэ абаһаар лэ тэмдэглэхэ байнаб. Имагтал сомоной Советэй арадай депутадууд лэ тэрээндэ заһабаринуудые оруулха эрхэтэй.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

Ахын районой 50 жэлэй ойдо

ОРЛИГОЙ ҺУРГУУЛИИН ТҮҮХЭҺЭЭ

Һүрөөтэ шэрүүн 1920-дохи он. Арбан наймтай Ардан Салдуев Эрхүүгэй губревкомой шиидхэбэреэр Ахын уезд ошожо, багшалха болобо. Хүбшэ тайгата энэ холын бүтүү газарта түрүүшын совет һургуули эмхидхэхэ хэрэгтэй һэн. Эрхүүһээ Аха хүрэтэр мянгаад модоной хүшэр хүндэ, аюул ехэтэй зайе хэсэгэр морёор лэ гаталха аргатай байгаа.

Ардан Салдуев Орлик хүрэтэр һараһаа үлүү сег сод ябажа хүрөө һэн. Тэрэ үеын Орлик нютагта оройдоол гурба-дүрбэн гэр байһан юм. Тэдэ ямар гэрнүүд һэн бэ гэбэл, багахан һүмэ, попой гэр, купец хүнэй байдаг, наймаанай байранууд һэн. Булта хүүшэрһэн, үни болошоһон гэрнүүд. Ревкомой түрүүлэгшын ба секретариин үүлэгануудые дүүргэдэг оройдоол гансо совет алба хаагша тэндэ байгаа.

Багшын хүдэлмэри ябуулха ямаршье байдал түрүүн үгы һэн. Һургуулиин байшаншье, үзэхэ номуудшье үгы. Залуу багша һаран туршада ой тайгаар ябажа, ангуушадтай, малшадтай уулзаба. Тиихэдээ гэдэ булта һургуулида һураха ёһотой гэжэ ойлгуулдаг, Совет засаг тухай хөөрэдэг байгаа.

Тиигэһээр түрүүшын гушан һурагшад моридые ба оронуудые унаад, Орлик хүрэжэ ерэбэ. Тэдэнэй дунда үхибүүдшье, ехэшье зон бии һэн. Ангинан попой һүүлһэн гэртэ һургуули түбхинэбэ. Гэрэй нэгэ хахадта—класс, нүгөө хахадтань һурагшад байрлаха интернат байһан юм. Багшын, хүмүүжүүлэгшын, хоол шанагшын үүлэгануудые Ардан Салдуев гансаараа дүүргэдэг байгаа.

Эрдэмэй тэрэ хэдэн карандаш, самбар эсэргэн байгаа. Харин тетрадь ба саарһан үгы һэн. Иимэ хүшэр байдалда багша ажалаа эхилһэн юм. Январь һарада һурагшадай амаралта болоходо, Ардан Салдуев бүхы агнуушадтай сугтаа Аха голой мүльһэн дээгүүр Алайр оробо. Тэндэһээ бусахадаа, багша лампануудые, керосин, һуралсалай номуудые, саарһа, талха гурил асараа һэн.

Ой тайгын бүтүү сөөрто үдэһэн үхибүүд һурахадаа, яһала һүбэлгэн бэрхэнүүд, һонюуша зон байгаа. Түрэлхи хэлээ һайнаар мэдэхэ багша һурагшадтаяа үгээ бэлэхэнээр ойлголсодог һэн. Энэнь үхибүүдые ород хэлэндэ һургаха хэрэгтэ ехэ туһатай байгаа. Багашуулые үзэг номдо һургахынгаа хажуугаар стул, стол гэхэ мэтые дархалуулжа һургадаг һэн.

Иигэжэ хэдыхэн жэлэй туршада Ардан Салдуев үхибүүдые бэшэгтэ һургаа бэлэй. Хожомынь һурагшад сооһоо олонииинь һуралсалаа саашань үргэлжэлүүлжэ, эрдэмтэй зон болоһон юм.

Багшын хүдэлмэриин хажуугаар Ардан Салдуев ниитын ехэ хүдэлмэри ябуулдаг юм һэн. Тэрэ агитатор, эмхидхэгшэ байгаа. Тэрэнэй оролдолгоор «улаан булангууд», эмшэлэлгын пункт байгуулагдаба.

Хэдэн арбаад жэл соо Буряадайнгаа элдэб нютагуудай һургуулинуудта Ардан Салдуев багшаар, директорээр, районой инспекторээр хүдэлһэн юм. Улад зонтой ульгам зохидоор хөөрэлдэдэг, сэбэр баян сэдьхэлтэй хүн байһан юм. Тиимэһээ хүдэлһэн газар бүхэндөө өөр тухайгаа һайхан дурасхаал үлөөнхэй. Иланхаяа ахынхид түрүүшынгээ багша Ардан Салдуевые ходо дулаахан һанадаг юм.

Ардан Салдуевай анхан түрүүн эхилһэн ажал хүдэлмэри жэл ошохо бүри эршэмтэйгээр ябуулагдаа һэн.

Орлик нютагта эхин һургуули 1932 ондо нээгдэһэн байна. Хойто жэлынь аха үхибүүдэй 4-дэхи класс дүүргэхэдэ, һургуулида 5-дахи класс бии болгогдобо. Тэндэ колхозой арбаад залуушуул һурадаг байгаа.

1933 ондо һургуулиин шэнэ байшан баригдаад, хойто жэлынь хоёр дабхар интернат һургуули бодхоогдобо.

Орлигой колхозно-залуушуулай һургуулиин түрүүшын директор В. В. Зангеев байһан юм. Виктор Васильевич залуу наһатай, эршэ зоригтой, һайхан һанаа сэдьхэлтэй хүн һэн. Тэрэнэй хүтэлбэри доро һургуулиин үндэһэ һуури табигдажа, бэхижэһэн байна. Директор, тэрэнэй хүтэлбэрилдэг коллектив нэн түрүүн анхаралаа һурагшадайнгаа байра байдалда хандуулдаг һэн.

1937—38 онуудта Орлигой дүүрэн бэшэ дунда һургуулиие түрүүшын һурагшад дүүргэжэ гараһан юм. Тэдэнэй дунда Д. Д. Ошоров, С. Г. Дугаров, П. С. Урбаев, А. С. Арзухаев, Д. П. Намсараев, Д-Д. Ш. Аюшеев, А. П. Налханов, Ж. Л. Актинов, Д. Ш. Аюшеева, С. Ж. Маланов гэгшэд байгаа. Хожомынь эдэ зон ажахын ба партийна хүдэлмэрилэгшэд, эрдэмтэд болоһон юм.

Орлигой һургуулиин эмхидхэхэ хэрэгтэ горитой хубитаяа түрүүшын багшанар Г. Г. Шопхоев, М. А. Тулохонов, С. А. Дуринов, Ф. Н. Ушнаев, В. П. Ганокин, В. И. Ринчеева, А. И. Хамаев, П. Д. Бельгаев, С. С. Хамаганов, В. В. Зангеев, В. П. Зангеев гэгшэд оруулһан алдартай.

Ахада долоон жэлэй һургуулиин нээгдэһэн үдэрһөө эхилээд, саашаа жэл бүхэндэ һурагшадай тоо нэмэжэ байгаа. Тэрэшэлэн багшанаршье олошороо. Тиимэһээ дунда һургуули нээхэ хэрэгтэй болобо. Тиигээд лэ 1940 ондо Орлигто дунда һургуули бии болоо һэн. 1946—47 онуудта һургуули 15 класстай байһан байна. Тэдээн сооһоо буряад 5 эхин класс, ород 4 эхин класс, гадна 6 аха классууд бии һэн. Тэрэ жэлдэ 200-гаад һурагшад һурадаг байгаа. Тэдэнэй 9 хүн 4-дэхи класс, 4 хүн 7-дохи класс, 5 хүн дундэ һургуулитай болоо һэн.

Хойто жэлынь 18 хүн 4-дэхи класс, 18 хүн 7-дохи класс, 6 хүн дунда һургуули дүүргэбэ. Тэрэ үеын эрхим багшанар сооһоо тоо бодолгын багша А. А. Борисова, М. В. Сахьянова (литератор), Е. Д. Дугарова, М. Г. Гончикова гэгшэдые дурдамаар. Ород хэлэнэй, литературын багша М. В. Сахьянова 1947 ондо «РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник» болоһон юм. А. А. Борисова Буряад-Монголой АССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаа бэлэй.

Дайнай хойтохи жэлнүүдтэ Орлигой һургуулиин һуралсал-хүмүүжүүлгын хүдэлмэриие һайжаруулха хэрэгтэ ехэ оролдосоёо А. В. Бардаханов, С. С. Заяханов, Г. Ж. Жапов, Г. К. Степанов, В. А. Оноев, Д. Д. Дугаров, Ц. И. Намдаков, Д. Д. Лыгденов болон бусад гаргаһан байна.

Һуралсалай үнгэрэгшэ жэлдэ Орлигой дунда һургуулида 475 һурагшад һуража гараа. Тэрээндэ 40-өөд багшанар заадаг юм. Багшанар соо энэ һургуули дүүргэһэн зон үсөөн бэшэ. Жэшээлбэл, О. У. Пронтеева, Е. А. Мункоева, С. Ж. Мандагаева, Д. С. Литвинцева, В. В. Хаптагаева, О. Ж. Дашиева, С-Д. Мунконова, Г. А. Мандагаева, З. С. Сыренова, В. А. Цыремпилун, М. Н. Самбялова болон бусад юм.

Үхибүүдые эрдэм мэдэсэдэ шэнэ оньһон аргаар, үрэ түгэсөөр һургаха хэрэгтэ һургуулиин директор Б. Д. Шарастепанов, һуралсалай талые даагша Л. Г. Наханцакова оролдолго гаргадаг байна.

А. АЮШЕЕВА,
ажалай ветеран.

Толилогдоогүй бэшэгэй мүрөөр

«АВТОТРАНСПОРТ ЖОЛООДОХО ЭРХЭГҮЙ»

Улаан-Үдын Аршаан посёлогто ажаһуугша Ю. В. Скрябиковһаа гомдол бариһан мэдүүлгэ редакцидамнай ороо бэлэй. Автор иигэжэ бэшэнэ: «Үшөө үхибүүн ябахадаа һургуулиин нэгэдэхи классай программые диилэнгүй, хоёрдохи жэлээ тэрэл класстаа һуулгагдаа һэм. Тиигэһээр 11 наһатайдаа туһаламжын интернат һургуулида (Трубачеевэй үйлсөөр 24-дэхи гэртэ байрланхай) эльгээгдэжэ, дүүргэмсээрни 1977 ондо врачебно-педагогическа комисси толгой муутай гээд бэшэһэн саарһа психдиспансертэ дамжуулаа. Мүнөө хүлни үбдэдэг. Эхэмни дайнай үедэ хүдэлөө, бэе муутай болоһоншье һаа, мүнөө болотороо ажал хэдэг. Инвалид хүн юм һаамни, транспорт жолоодохые зүбшөөһэн 88-дахи формо нэмда бэшэжэ үгэгты, үгы һаа, инвалид бэшэ юм һаамни военнэ билетэмни «1-дэхи психиатрическа статья» тэмдэгые үгы болгогты гээд психдиспансерэй врач Э. П. Бабановада оло дахин хандаһан байхаб. Теэд туһагүй. Эдэнэр миниин гуйлтые харгадаа оройдоошье абанагүй, үнгэрхэдөө буугай орондо модо бараад ямар нэгэн байшан харууһалхыемни зүбшөөнэгүй. Тиихэдэ бэшэ зон намайе толгой муутай гээд оройдоошье тоолодоггүйл».

Бидэнэр республиканска психонаркологическа нэгэдэлдэ хандажа, энэ хүнэй талыень хаража үзэхыень, бэе махабадыень дахяад һайнаар шалгаад, ямар нэгэ аргаар туһалхыень, оролдохыень гуйгаа бэлэйбди. Тиигээд тус нэгэдэлһээ харюу һаяшаг ерэбэ:

Танай газетын редакциһаа, мүн «Буряадай залуушуулһаа» телевидениин Буряадай студиһаа бэшэгүүд ерэжэ, республикын Элүүрые хамгаалгын министерствын ахамад психиатр М. М. Торгашовой захиралтаар гомдол баригша Ю. В. Скрябиков комиссида шалгагдаа.

Ю. В. Скрябиков 1976 онһоо хойшо республиканска психоневрологическа диспансертэ тэмдэгтэй болонхой. Гэртээ элдэб ааша гаргаад, психиатрическа отделенидэ стационарна эргалалгада хоёр дахин хэбтэһэн. Багаһаа хойшо толгой муутай байжа, 2-дохи бүлэгэй инвалид гээд тоологдодог. ВТЭК-тэй шиидхэбэреэр хамһабариин ажал хэхыень зүбшөөгдөө. Мүнөө дээрээ тэрэ магазинда хамһабариин хүдэлмэришэноор ажаллана.

1989 оной сентябриин 29-нэй СССР-эй Элүүрые хамгаалгын министерствын 555-дахи захиралтын ёһоор, Ю. В. Скрябиков ямаршье автотранспорт жолоодохо эрхэгүй».

Молдавиин ССР. Тирасполиин түмэр зүйлнүүдэй заводой бүтээн гаргадаг арадай үргэн хэрэглэлэй эд бараанай дунда эмаль шудхаһан элдэб янзын гоё һайхан амһарта онсо һуури эзэлнэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: КУХНИИН ИИМЭ АМҺАРТА ГОЁ ШЭРЭ БУДАГТАЙ. АМҺАРТА ҺАЯАР ХУДАЛДАН АБАГШАДТА ДУРАДХАГДАХА.

ТАСС-ай фотохроника.

...ШАЛХЫ ...ҮХЫН ...УЖА

...Белоруссиин ...ниис...дэһэн филателиин ...иин выставкэ дээ...агдаһан хоморой ...анууд, конвертнүүд ...ытканууддаар Совет ...үсэнүүдэй түүхые ...

...н стендүүд — ма...н дайшалхы Агуу ...мүнөө үе хүрэтэр...үүжа бэшэг. «Аз...йсертэй,» суута со...одецуудай портре...арканууд тэй зэргэ... ...ороноо хамгаал...э дайнай почтово ...полевой почтын ...сэрэгэй цензурын ...гурбалжан түхэлтэй ...харуулагдана.

...Филателистнүүдэй ...түбэй правлениин ..., СССР-эй летчик... В. В. Горбатко вы...ээлгэдэ хабаадал...на.

...н дүнгүүдые жюри ...Донецкэ областиин ...городто ажаһууг... ...ороноо хамгаалгын ...дайнда хабаадагша ...инский «Бэрхэшээл...олон илалтануудай ...тэһэн суглуулбариин... ...выставкын гол шан... ...медальда хүртэбэ.

Элүүр энхын булан

...ҮМҮҮЖҮҮЛГЭДЭ ТУҺАТАЙ

...й нэгэ бишыхан ...һүжэрдэгтэл, нарко...психомани миин зу...шаһан ябадалнууд...э. Гүлмэр арбан хо...ан зургаатайшуул нэ...муу ябадалтай ко...наркотическа бодосуу... түрүүшынхеэ тата...жо туршана. Тиихэ...эр энэ хорото бодо...юулта нүлөөн тухай ...лье һаа, нэгэ дахин ...«амталаад», саашадоошье хэрэглэхэ... хэрэглэхэ дурамни...эгүй байха, юундэб ...и хатуу зоригтойб, ...абаһаар диилдэхэ...а бардамаар һанам...эзэ дээгүүр абана ...Харин түрүүшынхиез ..., аятай, яһала боло...нги үзэгдөөд, үхи...одохиёо татажа тур...нгэ-тиигэнээр нарко...бодосуудые хэрэглэн...ужа шадахаяа боли...шье аргаар эдэ зүйл...бахаяа тэрэ оролдо... гэжэ хорото бодо...сэн нюуса дэлгүүр ...манай үнэ сэнтэй ад...залуу хүбүүндэ хаана... ...ехэ мүнгэн байхаб даа. Тиигээд лэ тэрэ хулгай хэхэ, хүниие занаха, дээрмэдэхэ гэхэ мэтээр эхилнэ бшуу. Хэрэгтэй зүйлөө абахын тула наркоман зон хүн шарайгаа алдадаг юм. Наркотик худалдадаг зон мүн лэ жэгшүүритэ муухай ябадалтай. Эдэнэр бага наһатай үхи хүүгэдыешье хайрлахагүй, мүнгэ ехээр олохын тула наркомануудые олоор бии болгохые оролдоно.

Гэбэшье, «оло дахин дуулаһанһаа, нэгэ дахин хараһан дээрэ» гэһэн сэсэн үгэ бии. Энэ аюулта зүйл хэрэглэдэг хүн зониие нюдөөрөө хаража, шагнажа, юу-хээ ойлгохын тула республикын алишье фильмотекэдэ хандаад, М. М. Лысковагай буулгаһан «Осторожно: наркомания» гэжэ үнгэтэ фильм абахада болохо. Хорин таба минутын туршада үргэлжэлхэ энэ фильм наркологическа диспансернүүдэй ажабайдалһаа абтаһан баримтануудтай, яажа хүн гээшэ хүн шарайгаа алданаб гээд бодотоор, үнэншэмеэр харуулна. Залуушуулда кинолекторинуудые эмхидхэхэдэтнай, иимэ темэтэй «У опасной черты», «Как бороться с вредными привычками», «Твои враги», «Липкие сети» ба бусад фильмүүдые дурадханабди.

Тамхин гээшэ наркотигуудһаа бага бэшэ аюул, гай тодхор асардаг гээшэ. Элүүрые хамгаалгын Бүхэдэлхэйн эмхиин мэдээсэһэнэй ёһоор, дэлхэй дээрэ **жэл бүри 2,5 миллион хүн зон тамхинай хоронһоо наһа барана.** Иланхаяа басагад, эхэнэрнүүдэй тамхи татахые хэрахадаа зүрхэ сэдьхэлээ үбдэдэгби. Эдэнэр элүүр энхэ үхи хүүгэдые түрэхэгүй бшуу даа. Тамхи татаха гээшэ моодоһоо үни гаранхай, сэбэрээр, аятайгаар анхилжа ябаха гээшэ иланхаяа зохид гээд залуушуулда ойлгуулха шухала. Һуралсалай гуламтануудта, түрэлхидэй суглаан дээрэ тамхинай хорон тухай фильмүүдые үргэнөөр харуулбал, туһатай байха. Республикын алишье фильмотекэдэ хандабалтнай, «Наркотин, здоровье и дети», «Никотин и потомство», «Курить — здоровью вредить» гэхэ мэтын темэтэй кинолекторинуудые бэлдэлсэжэ үгэхэ, «Табачная история», «Никотиновая трагедия», «Влияние курения на пищеварительную систему человека», «Никотин, алкоголь, в чем их опасность» ба бусад фильмүүдые дурадхагдахал. Библиотекэ бүхэндэ Д. А. Колесовой «Предупреждение вредных привычек у школьников», В. Н. Ягодинскиин «Школьникам о вреде никотина и алкоголя» гэжэ номууд байха.

Алкоголик болоһон зоной олонхинь 50 наһа наһалдаггүй гээд мэдээжэ. Архида үдэр бүри мэнэрээд, бэе махабадаа үргэлжэ хорложо байгшад һайн бэетэй үхи хүүгэдые түрэдэггүй, мүртэй ажал хэдэггүй, юрэдөө, обществодо харша болошодог бшуу. Кинофильмнүүд «Черта», «Возвращение», «Подросток и алкоголь», «Лишняя рюмка», «Жизнь продолжается», «Алкоголь и потомство», «Ловушка», «Дорога к беде» хатуу ундантай тэмсэл ябуулхада туһалха. Ю. К. Скрипник, Е. Д. Марьясисай «Гигиена юноши», О. С. Культепинагай, И. Б. Полежаевагай «Алкоголь и дети», С. П. Шевардинай «У опасной черты» гэхэ мэтэ номуудые ойлгуулалмжын хүдэлмэридэ хэрэглэжэ, болохо.

Р. ТРОФИМОВА,
республикын арадай эрдэм һуралсалай фильмотекын директор.

Зураглал

«ҺОЁД УГСААТАН— ХҮНГЭН ЯҺАТАН»

ЛАМАЖАБ үбгэжөөл Аха нютагтаа яһала мэдээжэ хүн юм. Ямар үйлэ хэрэгээрээ суурхаа юм гээ һаа, нэн түрүүн энэ хүн нютаг нугынмнай эгээл бэрхэ, дүй дүршэлтэй ангуушадай нэгэн юм. Хэнэйшье мэдэһээр, үндэр уулата, хангай баян хүбшэтэ Аха нютагай хүн зон бүри һая болотор агнуурияа бүхы талаһаань эрхилжэ, табан хушуута малаа тала дайда, хада уулануудай хангил хормой бооройр дүүрэн үсхөөд, үнэр баян һуудаг байһан юм.

— Сэхынь хэлэхэдэ, Аха нютагта үгытэй, баян гэжэ онсо илгаржа, бэе бэеэ дарлалсан мүлжэжэ, заражa, хашажа байһан зүйл үгы юм һэн. Эгээл адаг малтайнь гэхэдэ, 5—6 үнеэтэй, 15—20 хонитой, 2—3 моритойхон, хоолойгоо тэжээхэ арга шадалтайхан байһан юм,— гэжэ миниин һайн мэдэхэ урданай үбгэд Хайдаб Мунконов, Бадма Жамбалов, Максар Галсанов, Жаб Дабаев болон бусад хөөрэдэг һэн. Мүнөө һанахадам, Максар таабай өөрөө ехэ ажалша, ангууша хүн һэн ха. Миниин мэдэхэдэ, тэрэ Хойто-Ахын һарьдагуудаар үбэл зунгүй оро сагаануудые адуулжа, агнажа ябадаг һэн. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэшье энэ ажалаа бүтээгээд, хүн зондоо хүндэтэй һэн. Мүн гүрэн түрын үгэһэн түсэб-үялгануудые амжалтатайгаар бэелүүлээд, үшөө ехэ магтаалтай ябаһан үбгэн юм һэн ха.

Мүн Ламажаб үбгэншье баһал иимэ ажал бэелүүлдэг бэлэй. Ламажаб Шарлаевич Машаев һоёд угсаатан. Сорогой Шабар гэжэ тала газарта ангуушанай бүлэдэ түрэһэн юм. Һоёд яһатан манай Аха нютагта Сороһоо дээшэ Элшэр, Һамарта, Тустаг гол үгсэн Хоншон, Хам-Модон гэхэ мэтэ һууринуудаар отогжоһон, имагтал агнуури эрхилдэг байһан юм. Тэдэнэй гол унаа гэхэдэ оро сагаан байгаа. Теэд баһал үхэр баридаг лааб даа. Жэшээлхэдэ, Ламажаб таабайн гэртэхин 5—6 сагаатай байһан юм. Баабайнь Машын Шарлай гэжэ ехэ ангууша үбгэн байһан юм. Харин таабайнь Маша гэжэ үбгэжөөл айхабтар мэргэн, бэрхэ ангууша ябаа. Мүнөөшье Сорог өөдэ үгсэхэдэ, Машын сээл гэжэ бии юм. Эндэ тэрэ ангууша мэргэн үбгэжөөл загаһа, нугаһа агнадаг байгаа. Тиихэдэнь тэрэнэй нэрээр Сорог голой тэрэ сээл мүнөө нэрлэгдэнхэй.

Тэрэ үе сагай үхибүүдтэ һургуули һудар гэжэ юун байха бэлэй. «Борьбоёо үндыһөөр» лэ гэртэхи, газаахи ажалдаа ябалсаха даа. Зарим зон багахан хүбүүдээ дахуулаад, агнууридa хэдэн һараар гарашаха. Машын Шарлай 5 үхибүүдтэй бэлэй. Эхэнэрынь Сэбэг Аюшеева гэжэ хүгшэн Хүүргэ нютагай һэн. Һураг сууда гараһан Аха нютагай суута хүнүүдэй нэгэн болохо Шарлай Аюшеевэй түрэһэн эгэшэнь байһан.

Табан үхибүүд сооһоонь багa-сага эрдэм бэшэг шудалһан Буда гэжэ эгээ бага хүбүүнэйнь Сорогто багшаар ажаллаһан түүхэтэй. Бата Ламажаб хоёр үбгэжөөл мүнөөшье сарюун хүнгэн зандаа. Бата Шарлаевич коммунист, дайнай ба ажалай ветеран, олон орден болон медальнуудтай юм. Тэрэ хэдаа Аха нютагтаа хамтын ажал эмхидхэлсэһэн юм.

Харин Ламажаб Шарлаевич мүнөө 78 наһаяа хаража ябана. Эдир бага наһанһаа ажал хэжэ, агнуури эрхилжэ үзэһэн. Ахада хамтын ажахынуудай бии боложо эхилхэлээ Ламажаб Шарлаевич колхоздо ороһон юм.

— Колхоздо һая ороод, ямар ажал хэжэ ябла гээшэбта?— гэхэдэм Л-Ж. Ш. Машаев:

— Колхоздо хэзээ ажал дутадаг һэм?— гэжэ асуун һагад харюусаба.— Адуушан, үхэршэн, хонишон ябааб даа. Сэхыень хэлэхэдэ, колхоздо хээгүй ажални үгы.

Тиигээд Ламажаб Шарлаевич гушаад онуудта «арадай дайсан» гэжэ гэмнэгдэн алдаһанаа хөөрөө һэн.

...Аяар табяад гаран жэлнүүдэй саада тээ болоһон үйлэ юм. Гушаад онуудай һүүлэй нэгэ зун Ламажаб бүлэг залуушуултай Сорогойнгоо нэгэ сабшалангай газарые дааже абаад. Үбһэ тэжээл бэлэдхэлгэдэ ажаллаа һэн ха. Талаан буруулхадаа юм гү, али тиимэл хура бороотой зун тохёолдоо юм гү, хура бороон таһалгаряагүй хэдэн үдэр һүнигүй адхаржа, гол горход эрье һабаһаа хальжа, газар дайда уһа намаагаар хушагдаже, үбһэ хулаһаншье хатахаа болишоо бэлэй.

Эгээл энэ үеэр Ламажабай нүхэдтэеэ табиһан мантан томо сомоо оройһоо өөр хүрэтэрөө шобто норошоо һэн. Тиигээд лэ тэрэ шэмэрүүн харата үе сагта залуу хүбүүе «зорюута үбһэ ужеөбэ» гэһэн хуурмаг үгэ таража, «Ламажаб Машаев «арадай дайсадтай» нягта холбоотой ха, тэдэнэй үгөөр энэ үбһэ ужеөбэ, гутааба» гэжэ һэжэглэгдэжэ, тархи дээрэнь харанхы хара үүлэд сугларжа, мэнэ-мэнэ «шуһата дуһалнууд» унахаар забдахадань, һэргэг Ламажаб нүхэдэйнгээ туһаар Сороһоо гаража Сэнэз, Шарза тээшэ зоришоһон юм. Тиигэбэ яабашье Л-Ж. Машаевые тэрэ сомоогой түлөө мүшхэлгэ, мүрдэлгэ хэнгүй, аниргүй болоһон юм.

Сэнсын колхоздо ерээд, Ламажаб баһал урданайхяараа хүдэлөөд лэ ябаа. Малшанай хажуугаар агнуурияа эрхилэлсээд, айл боложо, ен бүн ажаһууһан юм. Тэрэнэй хани нүхэр монгол угтай Должод Сыреновна Ендонова ажал хүдэлмэридэ бэрхэ эхэнэр юм. Агуу Октябриин сасуутан, республикын габьяата малшан Должод Сыреновна наһанайнгаа амаралтада гараадшье, миин гараа тэбэреэд һуужа шададаггүй. Бүри нёдондо жэл болотор Должод хүгшэн «Коммунизм» колхозой хусануудай гүүртые даажа, эрхимээр ажаллажа ябаһанаа тэдэнээ басагандаа, баһал габьяата малшан Софья Доржиевнада дамжуулан үгэһэн юм. Софья Доржиевна 50 наһа гүйсэжэ, мүнөө жэлдэ хүндэтэ амаралтадаа гаранхай. Харин Ламажаб Шарлаевичай Сэнсэ голдо ерээд, амжалтатайгаар ажаллажа ябатарнь Эсэгэ ороноо хамгаалгын агуу ехэ дайн эхилһэн юм. Машаев бүхы эршүүлтэй хамта фронт мордохол һэн бээз. Теэд тэрэнэй ой тайгаяа, хада уулаяа табан хургандал адляар мэдэдэгынь ехэ аша туһатай байба ха юм. 1941—1942 онуудта Л-Ж. Ш. Машаев ашагта малтамалнуудые бэдэрһэн экспедицинүүдтэй ябалсажа, хара муухай фашистнарые үй бута сохихо хэрэгтэ гол шухала ашагта малтамалнуудые олохо хэрэгтэнь сэгнэшэгүй туһа үзүүлһэн юм.

Нютагайнгаа хүбүүдэй дайнай газарта мордожо, бүхы совет-герман фронт дээрэ боложо байһан байлдаануудта хабаадалсажа ябахадань, Л-Ж. Ш. Машаевшье фронт ошохо тухайгаа мэдүүлхэдэнь, тэрэниие 1942 ондо сэрэгэй албанда татаһан юм. Тиигэжэ Л-Ж. Ш. Машаев Алас-Дурна зүгтэ алба хэжэ, сэрэгэй һуралсал гаража, япон самурайнуудһаа Эхэ оронойнгоо зүүн хилэнүүдые хамгаалалсаһан юм.

Сэрэгһээ табигдажа ерэмсээрээ Л-Ж. Ш. Машаев Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо ажаллаа. «Колхоздо ажал дутахань һэн гү?» гээд манайда хэлсэдэг. Тиимэһээ Ламажаб таабай ямаршье ажалһаа хулжангүй, даалгагдаһан лэ ажалыень дүүргэлсээд ябаа. Малшан, луговод. Колхоздо тэрэнэй хээгүй ажал үгы юм. Колхоздоо хүдэлжэ ябаад, Л-Ж. Ш. Машаев ойн харуулшанай уялга дүүргэжэ, Аха һайхан нютагайнгаа баялиг болохо ой модо аяар 23 жэл соо эршэлэн ябалсаа юм. Энээнэйнь гэршэ хадаа ой модо хамгаалһанай түлөө 10 ба 20 жэлнүүдэй дүрбэлжэн түхэлтэй тэмдэгүүд (ромб) тэрэнэй энгэрые шэмэглэдэг. Тэрээнһээ гадна үндэр наһатай үбгэжөөлэй энгэртэ 4 медаль ялардаг.

Ламажаб таабайтай уулзахадаа урдань эрхим ангуушадай нэгэн ябаһыень һанаандаа оруулан, «хэр зэргэ агнадаг байгаа һэмта?» гээ һэн.

— Юу хэлэнэш, юрэдөө. Би 15 наһатайһаа сахюур буу үргэлжэ, хэрмэ булга, ан гүрөөл, шубуу шонхор, загаһа нугаһа олзолдог байһан хүм,—гэбэ Ламажаб таабай.

— Агнуури эрхилжэ, 50 гаран жэлдэ ябаат. Ямар һонирхолтой ушар хөөрэхэ байнат?—гэбэб.

— Агнуурида ябахадаш уршагта үйлэнүүд тохёолдохо даа,—гээд үбгэжөөл урданайхи залуу наһаяа һанажа, нюдэдынь ямар бэ даа, нэгэ ондоо янзын галаар ялархадал гээ һэн.

— Ан гүрөөл соо эгээл аюултай арьяатан манайда баабгай хэ юм даа,— гэжэ Ламажаб үбгэн бодолгото болоо һэн.

— Хэр олон баабгай бариһан болонот?—гэжэ асуубаб.

— 50—60 баабгай баригдаһан байха,—гэнэ. Тэдэшни иланхаяа Сэнсэ гол үгсэхэдэ ехэ олон юм. Адуу малда жэл бүри добтолдог юм даа. Тэдээнһээ боложо хэды зэргын хохидол колхоздо ороноб даа, амаргүйхэн даа. Мүнөөшье баабгайнууд дайлана, адуу мал барина гэлсэдэг бэшэ аал?...

Энэ тон зүб. Эдэ «тайгын эзэд» бэеэ мэдэшэһэн, бидэнһээ томо бар хүсэтэн үгы» гэжэ дорюун болошоһон арьяатад гээшэ. Гурбан жэлэй саада тээ Жойгоной аршаан ошожо ябахадаа, Халуун уһан, Хонгорой гэжэ хээрын бэйранүүдһаа дээшэ үгсэхэдөө, харгы дээгүүр нюргаа, далаа таһа хазагдаһан 7—8 үхэрнүүдые үзөө һэмди. Буугүй малшад эндэ юу хэхэб? Өөһэдөө баабгайда барюулхагүйн тула тэдэндэ дүтэ ошохо аргагүйл. Иигэжэл тэдэнэр тайгын, хээрын бэлшээринүүдэй «эзэд» болошоод, дуран соогоо «аашалдаг» юм. Тиигэжэ эдэнэй галзуурашахада, дээдын эмхи зургаануудһаа зүбшөөл абажа, тэдэниие айлгаха, зарим нэгэ нэтэрһыень «унтуулха» ушарнууд гарадаг.

Малай мяханда обтоһон баабгайнууд айхабтар аюултай. Тэдэнэр арга бэшэ хүндэ добтолхо даа. Одоо эндэ эрэлхэг зоригтой баатарай зүрхэн, ангуушанай хүйтэн сэдьхэл хэрэгтэй.

Ламажаб Шарлаевич колхозойнгоо үхэр мал «нэтэрһэн, шунахайрһан» баабгайнуудһаа аршалха гэжэ ябатараа, өөрөө тэдэнэй «хүнэһэн» болон алдаһан юм. Тэрэ зун Сэнсэ үгсэжэ зуһаһан малда баабгайнууд олоор добтолжо, хорёод үнеэдые «дараһан» байгаа. Тиихэдэ колхозой правлени Ламажаб Шарлаевичые нэгэ залуу хүбүүнтэй «тайгын эзэндэ» зэмыень амсуулхаар эльгээһэн байгаа.

Хэдэн үдэр ябажа, баабгайнуудай «байрада» хүрэжэ, эгээл томо арьяатаниинь залуу нүхэрынь буудахадаа алдажархиһан байгаа. Баабгай гээшэмнай буугай дуунай гараһан газар тээшэ буугай һомоншуу ерэдэг юмэл. Эгээл мүнөө тэрэ арьяатан хоёр нүхэд тээшэ «алимта» гэһэншүүгээр монсогор хара шулуунһэл ерэлэй. Хоёр нүхэдэй юушье хэжэ үрдеэгүй байтар, нюдэ сабшаха зуура хажуудань бии болоод, үбгэжөөлые дороо хумин даража абаба. Уур сухалдаа дарагдаһан зэрлиг арьяатан Ламажаб үбгые хэдэн удаа гар, хүл руунь хазажа үрдибэ. Эгээл энэ үедэ баабгайтай носолдожо хэбтэһэн үбгэн нүхэртөө «буудыш!» гэжэ хашхараа һэн. Тиихэдэнь залуу нүхэрынь буудахадаа баһал оноогүй юм гү, али багаар шархатуулаа юм гү, баабгай үбгэниие хаяжа, буугай дуунай абяа гараһан тээшэ зэрлиг муухай улаан нюдэтэй юумэн шуумайшоо һэн. Тиихэдэнь залуу хүбүүн буугаа бариһан зандаа гүйжэ мэдээ. Баабгай хойноһоонь. Теэд ябаган хүн баабгай хоёрой гүйдэл жэшэшэгүй ха юм даа. Удангүй, баабгай хүбүүнэй гарһаа бууень саб шүүрэн абаад, тэрэнтэйнь носолдожо, сагаа бага-сага гээд гэжэ аалидаха үедэнь шархатаһан Ламажаб үбгэн хара хүсөөр бэеэ үндылгэжэ, дүтэхэн хэбтэһэн буугаа абажа, арьяатаниие буудажа, тэрэнээ доронь «унтуулһан» түүхэтэй юм. Энэнь үбгэнэй алаһан һүүлшын баабгай болоо һэн. Тэрээнһээ хойшо тэрэ баабгай буудаагүй. Харин намартаа агнууриин эмхитэй хэлсээ баталжа, хэдэн хэрмэ, булгадые тушаадаг байгаа. Эгээл һүүлшынхеэ хэрмэ 1988 ондо агнаа.

Байгша оной намарһаа Ахын районой арадай депутадуудай гүйсэдкомой сесси 3 жэл соо Ахын газар дээрэ хэрмэ, булга агнахагүй гэһэн шиидхэбэри абаа юм.

— Энэ ехэ һайшаалтай хэрэг. Һүүлэй үедэ ехэшье нэтэршообди даа. Хэмгүй нэтэрүү хомхойгоор агнуури хэгдэнэ. Иланхаяа, Эрхүү, Түнхэнһөө олон хүйхэршүүл ерэжэ, хараһан үзэһэнөө абаад лэ талина. Тэдэнь хүсэд дүүрэн гүрэндэ орохошьегүй,—гэжэ хуушанай ангууша үбгэн хэлэнэ.— Бидэ урдань хэмһээ үлүү олоор ан гүрөөл, хэрмэ булга алажа, хюдажа ябаагүйбди. Иимэ шиидхэбэри абаашье һаамнай, Буряадай агнуури эрхилдэг эмхи зургаан хуушанайхяараа «энэ Ахын буряадууд бидэндэ юу хэхэнь һэм» гээд, хэдэн олон ангуушадые Ахын тайга руу ябуулжархидаг байна. Энэмнай хайшаа юм? Нютаг нугадаа Совет засагнай эзэн бэшэ юм гү, юрэдөө?

— Тиихэдэ манай Аха руу зун бүхэндэ хаана яанаһаа аяншад олоор ерэнэ. Эдэл олон хүйхэрнүүд нютагаймнай баян ургамал ногоо, ан гүрөөл хюдана. Жэшээлхэдэ, арса, алтан үндэһэн гэхэ мэтэ эм домдо орохо ургамал ногоо үндэһөөрнь хобхоро татажа абана. Тиигээд тэдэнээ айхабтар үнэтэйгөөр саашань худалдажа, баяжадаг юм байна,—гэжэ Л-Ж. Ш. Машаев хэлээ һэн. Энэ болохогүй хэрэг. Тэрэ аяншадые байгаали һонирхуулнагүй, харин баялигнай тэдэндэ амар заяа үзүүлнэгүй бшуу. Тэдэниие 10 жэл соо энэ Ахын газар руу оруулхагүй гэхэ байнаб. Иигээд байгалнай өөһэдымнай үхибүүд, аша гушанар юугээ эдлэхэнь гээшэб?

Үбгэнэй энэ һанаае бишье дэмжэхэ байнаб. Үнэхөөрөө, заха хизааргүй юумэн байдаггүй бшуу. Аха нютагай баялиг хооһороо. Энээн тухай бодомжолжо үзэхэ сагнай тулажа ерэнхэй!

Нютагайнгаа байгаали хамгаалха тухай, нэн түрүүн, иимэрхүү үбгэд зомнай дуугаа үгэнэ, харин бидэнэр, 30-40-50 наһан соогоо ябагшад абяа аниргүй, хэниинь юушье абаг —хамаагүй гэһэншүү һуунабди. Һэрихэ сагнай ерээ!

Л-Ж. Ш. Машаев ангууша хүн хадаа хангай тайгын баялигай дундархагүйн түлөө һанаа үнөөн болоно ха юм даа. Энээниие зүбөөр ойлгохо зэргэтэйбди.

Ламажаб Шарлаевич үнэр баян үбгэжөөл юм. 5 үхибүүдынь үни эрын ээмдэ хүрэжэ, гүрэн түрэдөө туһатай нэмэритэй зонууд болонхой. Аша гушанарынь үбгэжөөлөө хүндэлжэ, ута наһа, удаан жаргал хүсэн ябадаг юм.

Ламажаб таабай мүнөөшье хүнгэн, сарюун, һонор зандаа юм. «Һоёд угсаатан—хүнгэн яһатан» гэжэ дэмы хэлсээгүй юм байна.

В. ГАЛСАНОВ,
журналист.

Орлик,
Ахын район.

Байгша оной июниин 10-най амаралтын үдэр эд зөөри худалдадаг дэлгүүр (барахолко) ерэһэн аад, гайхалтай муухай баримтануудтай ушарбаб. Тэдээн тухайгаа зондо хөөрөөгүйдөө аргамнигүй.

Тэндэ ехэ аймшагтай муухайшье аралжаа наймаан боложог юм байна. Нэгэ эрхэтэн дэлгүүрэй аман дээрэ зогсонхой, 50 мүнгэнэй «Интер», «ТУ-134», «Стюардесса» гэжэ фильтртэй сигаредүүдые 1 түхэриг 50 мүнгөөр худалдажа байба. Тэрэнэй обогыень элирүүлжэ шадаагүйбди.

Саашань харахадамни хүнгэн машинын запас частьнууд обоо хүбөө. Зүгөөр гүрэнэй сэнһээ хэдэн дахин үнэтэй, сэнгынь һурахаашье айхаар.

Зүгөөр эдэ запас частиин хуушан һаа, гайхаха юумэн юун байха бэлэй. Нэгэндэ гэрэ хэрэггүй боложо болоо, нүгөөдэнь хэрэглэхэ аалам? Харин эндэ наймаанда гараһан частьнуудай магазинһаа мэнэ абтаһандал, шэб шэнэ байһаниинь гайхалтай. «Автомобиль» магазинда ошоходо, иимэ үзэгдэл юрэдөөшье байдаггүй ха юм. Иигээд ерэхэ-

Уншагша асуудал табина

ЗЭМЭТЭЙ БЭШЭДЭЭ ЯАГАА ЮМ?

лээрээ, эдэ шэб шэнэ запас частьнууд эд бараанай дэлгүүртэ хаанаһаа асарагдана гээшэб гэһэн асуудал гарана. Хэрбээ милициин хүдэлмэрилэгшэд энээгээр һонирхоо һаа, нүхэ һүбыень хэр оложо шадаха байна гээшэб?

Үшөө саашанхи үзэгдэл бүри гайхуулба. Дэлгүүрэй тэг дунда 80 грамм тухай аягалаатай архи 3 түхэригтэ байба! Минии болон бусад эрхэтэдэй энэ үзэгдэлөөр гайхалаа баран ажаглалта хэхэдэмнай, эзэниинь һэнэргүйгөөр: «Энэтнай рыночнэ экономикодо орожо байһанай тэмдэг гээшэ»,— гэһэн харюу үгэбэ.

Тэрэ үдэрэй аралжаа наймаанай үедэ 3—4 милиционер тэндэ ябаа һэн. Тэдэнэр ямар үүргэтэй, ямар уялгатай ябадаг юм ааб даа гэжэ һанахаар һэн. Юундэб гэхэдэ, тэдэнэр эндэ хэлэгдэһэн юумэнүүдэй хажуугаар гарахадаа, тусхай албанай хүдэлмэрилэгшэд аад, юушье хэлэхэгүй байбал. Тиихэдээ тэдэмнай юунэй түлөө тэндэ байһан болоноб даа?..

Поэт В. В. Маяковскимнай хүн бүхэнэй зүрһөө «минии милици намай хамгаална» гэжэ бэшэһэн ааб даа. Харин мүнөөнэй милици өөрыгөө харадаг болошоо гээшэ гү даа...

Милиционернүүдэй хара амиява хараад ябахада, гайхамаар байна. Тэдэнэр совет хуули ёһо сахихаяа, сэбэр бэшэ аргаар ашаг олзо ологшодтой тэмсэхэеэ юундэ болёо юм!

Үшөө нэгэ жэшээ дурдахамни. Улаан-Үдэ хотымнай түбэй ногоон дэлгүүр дээрэ юу хээн баһал болоно даа. Эндэ архи худалдалга заншалта болошоо. Хараха бүхэндэшни үнөөхил таниха болоһон хүнүүдшни худалдажа ябаха. Тиихэдээ милиционерһээ жаахашье айдаггүй, хамаагүй ябажа байдаг. Зариманиинь милициин хүдэлмэрилэгшэдтэй танил тала байһан шэнгеэр харагдадаг. Энэ үзэгдэлые тэндэ үглөөнһөө үдэшэ болотор харахат. Хара, улаан архиин хэды түхэригөөр худалдагдадагые хуу мэдэхэ байхат. Тиимэһээ дурданагүйб.

Ногоон дэлгүүр дээрэ жэлһээ жэлдэ, үдэрһөө үдэртэ ямар олон ажалгүй, сүлөө хүнүүд найгаргажа, эндэшье тэндэшье хана уняар түшэжэ, наран сэсэгэй һамар сэмэжэ ябадаг гээшэб. Рыногтэ үдэр бүхэндэ ябадаг хүнүүд эдэнэрые тухайлха болоһоншье байха. Эдэнэр эндэ юу хэнэб? Милиционернүүд тэдэниие тэндэһээ намнахаяа ядаг юм ааб гэжэ һанахаш.

Эдэ мэтын ой гутаама үзэгдэлнүүдые үгы хэхэ байгаа. Арадай депутадуудай Советскэ райсоведэй гүйсэдкомой дотоодын хэрэгүүдэй таһаг, мүн ногоон дэлгүүрһэ холо бэшэ оршодог республикын МВД оролдоо һаа, эдэ бүгэдые болюулхаар лэ даа. Зүгөөр эдэнэрэй хүдэлмэриеэ сag үргэлжэ бэшэ, харин сag зуурын компани шэнгеэр хэхэдэнь, ашаг үрэнь харагданагүй гэхэ байнаб.

Тиихэдэ энэ сag үргэлжэ зайжа, бэеэ хэхэ газараа оложо ядажа ябадаг ажалгүй хүйхэрнүүдые хүсэндөө байһан хуулинуудай үндэһөөр уголовно харюусалгада хабаадуулаад, арадай ажахын һалбарида баалажа хүдэлгэхэ, үгышье һаа, городһоо гаргажа, холын район уруу сүлэлгэдэ ябуулхада яаха юм ааб гэжэ һанагдана.

Иимэ хэмжээнүүдые абахын ба бэелүүлхын тулада комсомолые, арадай дружинануудые болон Улаан-Үдын горсоведэй депутадуудые хабаадуулха шухала.

А. ХАМАГАНОВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

Уласхоорондо шэнжэлгэ

УУЛЗАЛГАДА БЭЛДЭНЭ

Байгша оной июлиин 9-һөө 11 болотор Техас штадай түб Хьюстон хотодо США-гай, Канадын, Франциин, ФРГ-гэй, Италиин, Японой ба Великобританиин правительствануудые толгойлогшод суглархa юм. Тэдэнэр политикын ба худалдаа наймаанай мүнөө үедэ шухала болоһон асуудалнуудые зүбшэхэ байна. Гадна эндэ зүүн, баруун оронуудай харилсаануудые, СССР-эй ба США-гай Президентнүүдэй Вашингтондо үнгэргэгдэһэн уулзалгануудай дүнгүүдтэ үндэһэлэн, уласхоорондын байдалые һайжаруулха тухай асуудалнууд харагдаха юм.

— Хьюстон хото болобол промышленна, финансова ба худалдаа наймаанай томохон түбүүдэй нэгэниинь гээшэ. Манай хотынхид тон хүндэмүүшэ. Юрэдөөл, Техасто, һайн гэхэ юун бии б, тэдэ Хьюстондо хуу биил даа,— гээд тус хотын мэр Кэтрин Уайтмайр хөөрэнэ. Энэниинь Техас штадай губернатор Уильям Клементс дэмжэнэ. Тэдэнэр дээдэ тушаалтадай уулзалгада бэлдхэлэй комитедэй гэшүүд юм.

Хьюстониие «ороной баруун — урдахи бартаа» гээшэ гээд нэрлэдэг. Нээрээшье, энэ хото эрдэм шэнжэлгын уласхоорондын түб болоно. Эндэ агробизнесэй, нефтехимиин ба аэрокосмическа промышленностиин предприятинууд олон.

Тус хото шадархи районууд «гадаадын худалдаа наймаанай зононууд» гээд соносхогдонхой юм. Эдэ зононууд худалдаа наймаа үргэдхэлгэдэ туһатай байдаг. Хьюстондо 63 ороной консульско, худалдаа наймаанай ба аяншалгын 109 түлөөлгын эмхинүүд тоологдоно. «Техасай медицинын түб» олондо мэдээжэ юм. Тэрэ дэлхэй дээрэхи медицинын эгээл томо эмхинүүдэй нэгэн болоно, бүридэлдэнь эрдэм шэнжэлгын 41 институт ба клиникэ оролсодог. Техасай түб хото США-гай соёлой түбүүдэй эгээл томонуудай нэгэн болоно. Хорин табан жэлэй саада тээ баригдаһан «Астродом» стадион хотые шэмэглээ юм. Хушалтатай иимэ стадион дэлхэй дээрэ эгээл түрүүшынхиеэ эндэ баригдаһан юм.

Дээдэ тушаалтадай уулзаха газарые тодорхойлходо гансашье дээрэ дурдагдаһанһаа гадна мүн бусадшье шалтагаанууд нүлөөлжэ болоо. США-гай президент Буш Техасые түрэл штатни гэжэ тоолодог юм. Вашингтондохи «техасай общественын» гэшүүдэй тоодо США-гай гүрэн худалдаа наймаанай, эрдэ лай министрнүүд оролсодог. стондо түрэһэн сенатор Лло финансова комитет болон ху табари суглуулха талаар ком дэмэл комитедые толгойлдог митедүүд ороной ажабайда нүлөө үзүүлдэг гээшэ. Техас тэй үшөө нэгэ сенатор Фил мүнгэ һомололгын, бюджетн рэгүүдэй, гэр байра барилг дой хүгжэлтын комитедүүдэй Түлөөлэгшэдэй палатада Те конгрессмен тоологдодог.

Долоон ороной дээдэ түшэ залгын Хьюстондо үнгэргэгдэ городой засагаархид бэлэдхэл үргэнөөр ябуулһан байна. М дынь үшөө согсологдоогүй а гаран мянган хүн бэлэдхэлэй һайн дураараа хабаадаха ба гада бэлдэлгын Хьюстоной К даһан байна. Тус комитет уу үнгэргэгдэхэ хэмжээ ябуул гашалагдахаар хараалагдаха суглуулха тусхай программа нэн түрүүн хэгдэхэ хүдэлмэри хо уялгатай байгаа юм. Энэ бэр Хьюстонь гэһэн тусхай болгоо юм. Тус бүлэгэйхид нүүдые ариг сэбэр байлгах үргэнөөр ябуулһан байна. « городуудай дунда Хьюстониие хото гээд нэрлүүлээ» гэһэн лэгэйхид хүн зоной хүсэ шад бэ. Гадна хани ёһоной уулза гэргэхэ бүлэгые комитет бии Тэдэнэр хэдэн фестивальну кэнүүдые үнгэргэхэ байна. Д тадай уулзалгын үедэ олоний тараадаг хэрэгсэлнүүдэй хүдэ тэ һайнаар хүдэлхэ арга бо олгуулхые уулзалга эмхидхэгш Эндэ дүрбэн мянган журнал лархa юм. Хотын түбтэхи «Д конвеншин сектор» гэһэн ехэ лексдо уулзалгын пресс-це байна. Олониитэдэ мэдээсэл рэгүүдэй талаар бии болгог комитет журналистнуудта ал һаламжа үзүүлхэ юм.

СЭРЭГЭЙХИД КАЗАРМАДАА БУСАХА Е...

Энэ жэлэй майн 27-до Мьянмада үнгэргэгдэһэн парламентда һунгалтын дүнгүүдые сэрэгэй засагайхид одоол мэдэрбэ. Һунгалтын үнгэргэгдэһэнһөө хойшо һараһаа үлүү сag үнгэрбэ ха юм. Мьянмын сэрэгэй засагаархид хура борооһоо боложо, ороной холын округуудһаа бюлетеньнүүд сag болзор соогоо түб хотодо асарагдабагүй гэһэн шалтаг урдаа бариһан байна. Теэд энэншье гол шалтагаан бэшэ ааб даа.

Урдандаа Бирма гээд нэрлэгдэдэг орондо энэ удаа зарлагдаһан һунгалтанууд түрүүшынхиеэ олон партиин хабаадалгатайгаар үнгэргэгдөө юм. Хамта дээрээ политическэ 93, бусад 87, партиин түлөөлэгшэд хабаадаа. 485 мандадай түлөө 2209 хүн тэмсэһэн байна. Урдань оронние хүтэлбэрилэгшэ байһан национальна нэгэдэлгын партитай (ПНЕ) ба тэрээнтэй зүришэлдөөтэй демократиин түлөө тэмсэдэг национальна лигэтэй (НЛД) ехэ тэмсэл болохо гээд хүлеэгдээ һэн. Түрүүшынхиинь армине толгойлогшод дэмжэдэг юм. Тэдэнэр 1988 оной сентябрь һарада засагые гартаа абаа бэлэй. НЛД-гэй зэргэдэ 2 миллион гэшүүн тоологдоно. Тэдэние хотын хүн зон дэмжэдэг.

Һунгалтын үедэ НЛД бүхы һунгагшадай 60 процент дууе абажа шадаба. Энэ партиие үшөө хоёр парти дэмжээ юм. Тиин тэдэнэр парламентда 396 һуури эзэлбэ. Харин тиихэдэ ПНЕ оройдоол 10 мандадтай болоо юм. Бусад мандадуудые ороной бага яһатанай түлөөлэгшэдэй дэмжэдэг партинууд абаба. Бага яһатанай тоо зуу гаран болодог гээшэ.

Һунгалтын үедэ сохилто абаха байһанаа сэрэгэйхид ойлгоһон ха. Тиин хото городуудһаа 500 мянган хүн зон хүдөө нүүлгэгдээ юм. «Хоригдоһон эмхинүүдтэй холбоотой байһанай» түлөө гэжэ НЛД-гэй ЦИК-эй генеральна Су Чжи үнгэрэгшэ жэлэй оруулагдаа һэн. Тиимэһээ тэр үеын тэмсэлдэ хабаадажа ша Гадна НЛД-гэй ЦИК-эй түрүү мүн лэ хаалтада оруулагдаһан

Яахадаа НЛД диилэбэ гээшэ саашадаа оронние политическ альна талаар хубилгаха прог байгаа ха юм. Тэдэнэр гансал демократизацилха, экономикы гохо, харин гүрэнүүдһээ ту ха гэһэн уряануудыел дурдаа жэлэгшэдэй тоолоһоной ёһо ехэнхидээл сэрэгэй журамай гүүсээ гээшэ ааб даа. Тэдэн он хүн зонтой, ашагта малт ой тайгаар, загаһаар баян о гэйхид лэ доройтуулаа гэ бшуу. 1960—1980 онуудта эн хэйн бусад гүрэнүүдһээ хол боо барисаа үргэлжэлүүлхэ гүй юм. Энэнь сагтаа хада б үгырүүлбэ гээд тоологдоно. ООН-ой мэдүүлһээр, дэлхэйн шэ арбан гүрэнүүдэй тоодо о

Мүнөө үедэ сэрэгэйхид заса тые али болохоор хойшолуу гаргана. Шэнэ парламентын эхилхэ болзор тодорхойлогдо мын залуушуулай хэдэн эмхи гээшые сүлөөлхэ, НЛД ба ПНЕ рондо хөөрэлдөөнүүдые үнгэр табина. Тэдэнэй мэдүүлһэнэй гүүдээ политигуудта дамжуул хид казармадаа бусаха зэргэт

Игорь Б...
Владимир ...
Алексей К...

Июлиин киноафиша

БУЛТАДАА ҺОНИРХОЛТОЙ

Ороноймнай мүнөө үеын кинодраматургиин элитэ мастер Анатолий Гребневой **«Процесс»** гэжэ фильмээр шэнэ һарынгаа репертуар тухай хөөрөөгөө эхилхэм. Режиссёрынь Алексей Симонов.

«Процесс» гэжэ фильм бодото ажабайдалһаамнай абтаһан уголовно хэрэгэй материалаар найдуулагдан табигданхай. Гол геройнуудынь — эдилгэ абадаг байһанаа зэмэлэгдэһэн худалдаа наймаанай хүдэлмэрилэгшэд. Тэдэнэр тон буруугаар ажахы эрхилэлгын бишыхан шүрэбхэнүүдынь гэжэ харуулагданхай.

Тус фильм найруулан табигшад общественынгоо мүнөө үеын оюун ухаан бодолой болон хуули ёһото байдалые шүүмжэлнэ.

Фильмын гол геройнуудай нэгэн болохо судья Постниковой рольдо Кировэй хүүгэдэй областной театрай артист Рим Аюпов наадана. Тэрээнһээ гадна Владимир Стеклов, Владимир Качан, Галина Щепетнова, Владимир Самойлов, Марина Полицеймако гэгшэд хабаадана.

СССР-эй Госкиногой дэргэдэ хүниие һонирхуулан сэнгүүлдэг фильмүүдэй ажахын тоосоото нэгэдэл (ОРФ) бии болгогдонхой юм. Тэдэнэй зохёон бүтээһэн **«Мой муж — инопланетянин»** гэһэн түрүүшынь фильм энэ һарын репертуарта оруулагданхай.

Түрүүн хүүгэдэй кинематографта хүдэлжэ байһанаа, ехэшүүлэй кинодо эхи табижа эхилһэн Валентин Ховенко яһала һонирхолтой фильм харагшадта бэлэглэбэ.

Ондоо түби дэлхэйһээ мандa аяншалан ерэдэг болоһон «хүнүүд» тухай һүүлэй үедэ ехэ хөөрэлдөөн гарадаг болонхой гээд мэдээжэ. Тиимэһээ кинодо дуратайшуул энэ фильмые һонирхон хараха аабза гэжэ һанагдана.

...Нэгэтэ үдэшэ үбгэниинь һамгандаа ондоо планетын хүн байһан тухайгаа мэдүүлээд, шухала хэрэгэй гараһанһаа боложо, «нютагаа» ошоод ерэхэмни гээд үгы болошоно... Саашадаа юунэй болоһон, яаһаниие мэдэхэ гээ һаа, энэ шэнэ картиные харахада болохо.

«Мосфильм» студида буулгагдаһан **«Частный детектив, или Операция «Кооперация»** гэжэ фильм мүн лэ дурадхагдана. Мэргэжэнги рэкет тухай ба тэрэнэй кооперативна ажал ябуулгада яажа нэбтэрһэн тухай тус фильм олондо хөөрэнэ.

Энэ һарада хариин оронуудай фильмүүд урда урдынхиһаа олоор харуулагдаха. Жэшээлхэдэ, Польшын **«Поезд в Голливуд»** гэжэ фильм. Залуухан киноактриса басаганай киногой «одон» болохо тухай хайшан гээд сэдьхэдэгые фильм һонирхолтойгоор, энеэдэтэйгээршье харуулна. Энэ фильм Франциин Орлеан хотодо үнгэрһэн Уласхоорондын кинофестивалиин гол шагналда хүртэһэн байна.

Мүн лэ Польшодо табигдаһан **«Черные ступени»** гэжэ картина, залуушуулда зорюулагдана.

Венгриин мэдээжэ актёр Иштван Буйтор энэ удаа **«Заколдованный доллар»** гэжэ нэрлэгдэһэн фильмые найруулан табиба. Гол геройн рольдо тэрэ өөрөө наадана. Совет кино харагшад Иштван Буйторай рольнуудта үнинэй дуратай юм. Тиимэһээ энэ фильм заабол харахые оролдохо бэзэт.

Румыниин **«Улыбки солнца»** гэжэ фильм харагшадта үнэхөөрөөшье, нара, инаг дура болон энеэдэ зугаа бэлэглэнэ. Богонёор хэлэхэдэ, ехэ һайхан энэ фильм хаража, сэдьхэлээ ханаахыетнай хүсэнэбди.

Хүгшэн эжы, баабайнар, эхэ эсэгэнэр болон бага балшар үхибүүдшье — бултадаа **«Как проводят каникулы Болек и Лелек»** (Польшо) гэжэ картиные һонирхон хараха байха. Нэгэдэхеэр, эльгэнэйнгээ эгшэтэр энеэхэт, хоёрдохёор, үнэн зүрхэнһөө баярлахат.

Франциин аяар гурбан фильм июль һара соо харуулагдаха байна. Француз киногой гурбан «одон» — Катрин Денёв, Франсуаз Дорлеан, Даниель Дарье гэгшэд **«Девушки из Рошфорда»** гэжэ фильмдэ наадана. Инаг дуран — тус фильмын гол героиня гээшэ гэжэ француз газетэнүүд тэмдэглэһэн байна. Удаадахи фильмнь **«Мой друг — предатель»** гэһэн картина. 1940-өөд онуудай дайнай үеын үйлэ хэрэг тэндэ харуулагдана. **«Баловень судьбы»** — гурбадахинь. Циркын артист байһанаа, баян бизнесмен болохын тулада бүхы ажабайдалаа эрид хубилгаһан хүнэй хуби заяантай эндэ танилсахабди.

Испано-мексиканска **«Красное золото»** гэжэ фильм айхааршье, һонирхохооршье үзэгдэлнүүдтэй. Хүнэй улаан шуһа худалдажа баяжаһан удамаршатай бүлэгэй байрладаг олтирог дээрэ залуу боцман Виктор хаягдажа, элдэб үйлэ ушарта ороно. Хэды аймшагтай үзэгдэлнүүдтэйшье һаань, кино гүб даа гэжэ мэдэрэн, байгаалиин үзэсхэлэн һайханиие хаража, урмашахаар байхел даа.

В. ПАВЛОВА,
киновидео-нэгэдэлэй ахамад редактор.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «Поезд в Голливуд», фильмһээ үзэгдэл.

ТУҺАТАЙ НОМУУД ОЛОН

«Соёл ба манай сүлөө саг» — иимэ нэрэтэй выставкэ М. Горькиин нэрэмжэтэ республиканска библиотекэ соо нээгдэнхэй. Искусство тухай номой таһагта дэлгээгдэһэн энэ выставкэ олоной һонирхол татамаар.

Хүн бүхэнэй оюун ухаанай хүгжэлтэдэ сүлөө сагай үзүүлдэг нүлөөн тухай нэгэнтэ бэшэ хэлэгдэдэг, бэшэгдэдэг гээшэ. Соёлой талаар таһалгаряагүй хүгжэжэ, эрдэм мэдэсэеэ баяжуулнабди.

Выставкэ дээрэ табигдаһан номууд, журналнууд болон газетэнүүд соо совет хүнэй сүлөө саг соёлой талаар ямараар үнгэргэгдэдэг тухай һанамжа дурадхалнууд хэлэгдэнэ.

Ажалшадай сүлөө сагые үрэ түгэсөөр эмхидхэхэ хэрэгтэ библиотекэнүүд, клубууд болон амаралтын газарнуудай дүүргэдэг үүргэ тухай хөөрэһэн тусхай номууд харагшадые һонирхуулна.

Арадай уран бэлигэй коллективүүдэй хүтэлбэрилэгшэдтэ туһэ нэмэри болохо номууд амяараа тагууд дээгүүр дэлгэгдэнхэй. Тиихэдэ «Элдэб наадануудай» гэжэ гаршаглагдаһан буланда табигданхай номууд соёлой эмхидхэгшэд һонирхомоор зүйлнүүдээ заатагүй олохо.

Энэ выставкэ үргэлжэлһөөр.

В. РУБЦОВА,
ахалагша библиограф.

СПОРТ

СССР-эй «А» классай бүлэгтэ наададаг Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй зонын футболистнууд ээлжээтэ уулзалгануудаа үнгэргэбэ. Энэмнай хабарһаа хойшо наадагдажа эхилһэн арбадахи уулзалга болоно.

Футбол

ТЭНСЭЛГЭ

Буряадай АССР-эй 25 жэлэй ойн нэрэмжэтэ стадион дээрэ манай «Сэлэнгэ» командатай наадахаяа Ангарскын «Ангара» команда ерэһэн байгаа.

Ангарск хотын футболистнууд 1976 онһоо Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй зонодо наадажа эхилһэн юм. Тэрэ гэхэһээ уламжалан манай зонодо наадажа ябахадаа, һайн бэлэдхэлтэй команда байһанаа харуулжа эхилээ һэн. Тиигэжэ 1981 ондо эдэнэр зоно соогоо хоёрдохи һуури эзэлээ бэлэй. Энээнэй удаа командадань дүршэл багатай залуушуул олон боложо, жэлһээ жэлдэ нааданайнгаа охи буураажа захалһан байгаа. 1982—1984 онуудай туршада тус команда мүрысөөнэй таблицада доогуурхи һууринуудые эзэлдэг бэлэй. Харин 1985 оной дүнгөөр мүрысөөнэй таблицада һүүлшын һуури эзэлхэдээ, манай зонодо наадахаяа болиһон.

«Ангара» командын футболистнууд байгша онһоо «А» классай бүлэгтэ дахинаа наадажа эхилбэ гээшэ. Тиихэдээ үнгэргэгдөөд ябаһан уулзалгануудһаа дүрбэн командые шүүгээ, хоёртойнь тэнсээ, хамта дээрээ арбан очкотой боложо, мүрысөөнэй таблицада дундуур һуури эзэлнэ. Эдэнэр манайда ерэхынгээ урда тээ, Новосибирскын «Чкаловец» Ленинск-Кузнецкын «Шахтёр» командануудта айлшалхадаа, талмайн эзэдые 1:0, 4:1 тоотойгоор шүүһэн байна.

Республикымнай нэрэ солые хамгаалхаар табигдаһан «Сэлэнгэ» командын байдал мүнөө үедэ хэр зэргээр хубилаа хаб гэһэн асуудал футболой наадандa дуратайшуулые һонирхуулна ёһотой. Хэнэйшье мэдэһээр, хабарай эхин уулзалгануудта аяар табан командада шүүгдэжэ, нэгэл командатай тэнсэжэ гараа һааб даа. Харин ээлжээтэ гурбан уулзалгаяа үнгэргэхөөр Сибириин хото городуудта айлшалхадаа, «Сэлэнгын» футболистнууд яһала һайн үрэ дүн харуулаа. Эдэнэр Ленинск-Кузнецкын «Шахтёр», Новосибирскын «Чкаловец» командануудые 4:1, 1:0 гэһэн тоотойгоор шүүжэ гараа. Тиигэжэ үнгэргэгдөөд ябаһан арбан уулзалгаһаа табан очкотой болоһон байха юм.

Үдэшын һэрюундэ эхилһэн наадан түлэгтөө оронхой, хоёр командын футболистнууд хэнииинь хэндээшье мүхөөгөө абтахаар бэшэ гэхээр добтолго, хамгаалгаяа хэнэ. Зүгөөр алишье командын футболистнууд тоо нээжэ ядаба. Илангаяа «Сэлэнгын» добтологшод Алферов, Иванов, Истомин гурбан абаһан бүмбэгээ ярангүй сохёо һаа, тоо нээхэ аргатай байгаа. Хоёр командын футболистнууд 90 минутын туршада наадажа, тоо нээжэ үрдингүй, уулзалгаяа түгэсхэбэ.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

ЭРХИМҮҮДЭЭ ТҮЛӨӨЛБЭ

Түймэр сарагшадай дунда үнгэргэгдэжэ байдаг спортын мүрысөөнүүд өөрын онсо илгаатай юм. Эдэнэр галай аюулые түргэн саг соо сарахынгаа хажуугаар, спортын зүйлнүүдые һайнаар мэдэдэг юм.

Буряадай АССР-эй суглуулагдамал командын бүридэлдэ Александр Белышев, Сергей Наушкин, Александр Гайдук, Сергей Дарненко, Николай Бондарев, Александр Барченко, Алексей Климов болон бусад хамтадаа 18 спортсмен оруулагданхай. Командын бүридэлдэ эдэнэр тэасгэн республикын түрүү һуури эзэлхын түлөө үнгэргэгдэһэн мүрысөөнэй дүнгөөр оруулагдаһан байгаа.

Байгша оной июлиин эхеэр Хабаровск хотодо үнгэргэгдэхэ зонын мүрысөөндэ хабаадахаяа дээрэ хэлэгдэһэн спортсмен-түймэр сарагшадһаа бүридэһэн команда аян замдаа мордобо.

Мүрысөөн спортын табан зүйлнүүдээр үнгэргэгдэхөөр хараалагдана.

О. МЕРКУЛОВ.

ДҮРБЭН КОМАНДА ТОДОРОО

Футболоор республикын кубогта хүртэхын түлөө мүрысөөнэй хахад финалай наадандa хабаадаха дүрбэн команда тодорбо.

Июлиин эхеэр авиационно заводой стадион дээрэ «Забайкалец» гэжэ спортклубай команда «Электромашинатай», харин һүүлээрнь Улаан-Үдын түбэй стадион дээрэ ЛВРЗ-гэй футболистнууд Онохойн «Восход» командатай наадаха юм.

Түгэсхэлэй нааданай дүрбэнэй нэгэ хубида ЛВРЗ-гэй спортклуб Бэшүүрэй «Колосые» — 5:0, Онохойн «Восход» Северобайкальскын «Сибирягые — 3:1, «Электромашина» Гусиноозёрскын «Шахтёрые», 2:1 тоотойгоор шүүһэн байгаа.

Б. МИРОМАНОВ.

ҺУРАГШАДАЙ СПАРТАКИАДА

Һур харбалгаар республикын һурагшадай спартакиада үнгэргэгдэжэ, түрүүшынхеэ районуудай командануудай дунда бэшэ, харин спортын бүлгэмүүдэй Буряадай АССР-эй Арадай эрдэм һуралсалай министерствын спортын һургуулинуудай дунда мүрысөөнүүд болобо.

50 гаран эдир харбагшад «Спартак» стадионой сагаалса дээрэ гараһан байха юм. Арадай эрдэм һуралсалай городой захиргаанай хүүгэдэй спортын 3-дахи һургуулиин һурагшад илангаяа һайнаар мүрысэжэ, ниитэ командаараа түрүү һуури эзэлбэ. Энэ һургуулиин ахалагша тренер Долгаржаб Базарова һурагшадайнгаа амжалтые тэн хубаалдана.

20-дохи һургуулиин һурагша Надя Пономарева түрүүшын хоёр үдэрэй дүнгүүдээр илангаяа шалгаржа, түгэсхэлэй дүхэригтэ жэгдэ һайнаар харбажа, республикын чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэбэ.

Түрүүшээр Ира Шулунова яһала һайнаар харбаһан аад, һүүлшэг тээшэ Таня Бурцовада хүсэгдэжэ, гурбадахи һуури эзэлбэ.

Эдиршүүлэй дунда илангаяа һонирхолтой, шанга тэмсэл боложо, гурбадахи һургуулиин һурагша Вадим Токарев түрүүшын хоёр үдэрэй дүнгүүдээр урагшаа гарабашье, түгэсхэлэй мүрысөөндэ урагшагүйдэжэ, дүрбэдэхи һуурида түригдэшэһэн байха юм.

Захааминай районой Үлэгшэнэй дунда һургуулиин һурагша Бальжи-Нима Цыремпилов спартакиадын чемпион болоо. «Динамын» мэргэшүүл Владимир Степанов, Даниил Соктоев удаадахи һууринуудта гараба.

В. СЫДЕЕВ.

ПРАВДА БУРЯТИИ

Мүнөөдэрэй номерто

Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съезд Москвада хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлһээр. Газетын нэгэдэхи хуудаһанда съезд тухай информационно мэдээсэл, съездын хүдэлмэриин тоосоон, партийна съездын делегадууд—партийна эхин организацинуудай секретарьнартай уулзалгаһаа репортаж толилогдоно.

«Прокурорнууд үргэһэ нойрто абтанхай...» гэһэн гаршаг доро Улаан-Үдэ станци дээрэ вагонуудһаа ашаа буулгын муугаар эмхидхэгдэһэн тухай сошордомо дохёо үгтэбэ. Түмэр замай транспортын дуталдаһан дээрэһээ зарим предприяти болон эмхинүүдэй хэрэгтэй ашаагаа абажа ядажа байхада, нүгөөдүүлынь, жэшээнь, Улаан-Үдын ЛВРЗ ашаагаа буулгангүй байжа, ехэ яла түлэнэ. Тэдээниие даалгаха хүн олдоногүй.

КПСС-эй обкомой үзэл сурталай хүдэлмэриин таһагые даагша В. Горлов газетын хоёрдохи хуудаһанда толилогдоһон статья дотороо мүнөө орёо эрхэ байдалда коммунистнууд, Үзэл сурталай хүдэлмэриин эдэбхитэд хайшан гэжэ хүдэлмэриеэ эмхидхэхэ, партийна организацинуудай дайшалхы шанарые яажа дээшэлүүлхэ тухай бэшэнэ.

Буряадай АССР-эй Госпланай социально-экономическа таһагай начальник В. Думновай «Дэлгүүртэй холбоотойгоор» гэһэн статья дотор республикын барилгын комплексые нарижуулан һайжаруулха тухай хэлэгдэнэ.

Зэдын районой Борьёогой совхозой ахамад агроном П. И. Зайцев тухай Н. Дегтяревой зураглал газетын энэ номерой хоёрдохи хуудаһанда.

БАЙГАЛ НУУРАЙ ЭРЬЕДЭ

Байгал нуурай эрьедэхи аалин нам газарта дахинаа согтой хүхюун, шууяатай болобо. Республикын хүүгэдэй спортын һургуулиин һурагшад Энхэлэг гэжэ спортын-элүүржүүлгын лагерьта амархаяа ерээ.

Эдир боксернууд, теннисистнүүд, гимнастнууд эндэхи үзэсхэлэн һайхан байгаалитай лагерьтаа сугларжа, согтой хүхюунээр амарна, һорилго бэлэдхэл хэнэ. Сүлөө сагтаа эдир спортсменүүд болон тэдэнэй тренернүүд уһанда ойможо, бэе махабадаа хатуужуулна.

Һонирхолтой соёлой хэмжээ ябуулганууд үхибүүдтэ дурадхагдана. Спортын элдэб мүрысөөнүүд болодог. РСФСР-эй габьяата тренер Александр Ринчиновэй дурасхаалда зорюулагдаһан боксоор республиканска мүрысөөн нэгэдэхи сезондо үнгэргэгдэхэ байна.

Театр ...

«Дружба»
Мультфильмы — ...тые мошенники... 40, 18, «Красн... 16, 20-10, 21-50

«Родина»
«Транти-ванти» — «Фант» — в 12, 21-40.

«Прогресс»
Красный зал — ...дьбы» (2 с.) — ... 20, 18-10, 20-40.
Зеленый зал — ...ца» — в 10, «Ло... — в 11-40, 13-3... 19, 21.

«Октябрь»
«Лето в ракови... 9-40, «Отпетые... в 11-10, 13, 15...

«Восток»
Новый сборник — в 15-30, «Бал... (2с.) — в 18, 2...

«Байкал»
«Гу-га» — в 21...

«Аршан»
«Связь через... 19, 21.

ДК ЛВРЗ
«Сталинград» — ...

Редак...
Р. Б. ГА...

Сэнхир экран

ВТОРНИК, 10

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«Живая память»—баримтата фильм. 10.15—РСФСР-эй арадай артистка А. Стрельченко. 10.55—Мультфильмнүүд. 11.20—«Дэлхэйе тойрон» —альманах. 12.20—Хүүгэдтэ дамжуулга. 13.20—Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 13.30—Время. 16.50—«Пан Тау»—үхибүүдтэ фильм. 2-дохи сери. «Охота на слона». 17.20—«ТелеЭКО» —журнал. 17.50—Объектив. 18.25—Уран шүлэгэй долгин дээрэ. 18.30—«Амар сайн, хүгжэм!» 19.30—Время. 20.00—Скрипичнэ хүгжэмэй концерт. 20.30—Хэлэнүүдтэ түргөөр һургалгын МГУ-гай түбэй директор, педагогическа эрдэмэй доктор Г. А. Китайгородская телевизор харагшадай асуудалнуудта харюусаха. 21.00—«Воспитание чувств»—5 серитэй уран һайханай фильм. 2-дохи сери. 22.00—Время. 22.30—Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 22.40 — Танго Аргентинэдэ. 23.25—Литературно-уран һайханай «Үгэ» программа.

ХОЕРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00— Үглөөнэй гимнастика. 9.20—«Каникулы Кроша»—4 серитэй уран һайханай фильм. 1-дэхи сери. 10.35—Ритмическэ гимнастика. 11.05—«Бабы рязанские» —уран һайханай фильм. 12.30—Баримтата фильмүүд. 13.15—Ангуудай цирк. 14.00—Хүүгэдэй дуунай Московско конкурс. 14.45 —«Долг» — уран һайханай фильм. УЛААН-УДЭ. 17.30—«Между жизнью и смертью»—баримтата фильм. 18.00—Зүүн Сибириин Гүрэнэй соёлой институдай хоорой концерт. 18.45—Байгал. 19.05—Булагууд. 19.45—Шэнэ һонин (буряадаар). 20.05—Байгалай үмэнэхи газар дээрэ. 20.45—Зүүн Сибириин Гүрэнэй соёлой институдай соносхолнууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 21.20—Хуби заяамни 37 онһоо эхитэй. 21.55—П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ Уласхоорондын IX конкурсдо. 22.40—«Трудные годы» —уран һайханай фильм. 00.20—Хүгжэмтэ гороскоп.

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор — 2-50-96, приемная — 2-54-54, зам. редактора — 2-68-08, зам. редактора — 2-62-62, отв. секретарь — 2-50-52, секретариат — 2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды — 2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный — 2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта — 2-69-58; культуры и школ — 2-60-21, 2-57-63; информации — 2-34-05; переводов — 2-54-93; писем и селькоров — 2-67-81; корректорская — 2-33-61; выпускающие — 2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин — 91-1-44, г. Северобайкальск — 35-73, п. Хоринск — 55-6-90, г. Закаменск — 31-61, п. Кырен — 91-9-79, п. Агинское — 3-40-69. Директор издательства — 2-37-32, бухгалтерия — 2-33-77, вахта — 2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45.
Н-00430. Заказ № 158.